

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARININ ÜRETİLDİĞİ KURUMLAR

Ishak KESKİN*

Özet

Bu çalışmada, yerel tarihin izlerini ortaya koyan kaynaklardan biri olan arşiv malzemelerinin ve özellikle de bu malzemelerin hangi kurumlar tarafından üretildikleri konusunun araştırılması amaçlanmıştır. Bilindiği üzere arşiv malzemeleri, çok farklı kurumlar tarafından üretilmektedir. Aynı şekilde yerel tarihin kaynağı olabilecek arşiv belgelerinin üreticileri de oldukça çeşitlidir. Bu belgeleri üreten kurumlar, merkezi yönetimin taşra birimleri, mülki (valilik ve kaymakamlıklar) ve mahalli idareler (belediyeler, il özel idareleri ve muhtarlıklar), özerk örgütler (odalar, borsalar, birlikler, kooperatifler vb.), özel teşebbüsler ile mal ve hizmet üreten özel okul ve özel hastaneler gibi işletmeler, basın - yayın organları, sivil toplum örgütleri ile kişiler ve ailelerden oluşmaktadır. Genel bir gruplandırmaya tabi tutularak ifade edilen bu kurumlar, yerel tarihin araştırılmasında yararlı ve etkin rol oynayan farklı araştırma değerlerine ve fiziksel yapılarına sahip belgeler üretirler. Bu belgeler, bir bölgenin, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı ile folkloruna ait gelenek, görenek, dil, din, yaşam, alışkanlıklar vb. pek çok farklı açılarından incelenmesine imkân sağlar.

Anahtar Kelimeler: Arşivcilik, Arşivler, Yerel arşiv kaynakları, Yerel tarihçilik, Yerel tarihin kaynakları.

Giriş

Yerel tarih (mikro-tarih) ve kültür tarihi çalışmalarına yönelik yaklaşımın dünyada (gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda) ciddi ilgi çekmesi 1970'lerden sonra gerçekleşmiştir¹. Araştırmacıların ilgisinin bu konulara yönelmesinde, 1950'lerden itibaren dünyada popüler bilimsel araştırma konusu haline gelen kültür tarihi ve yerel tarih çalışmalarının etkisi büyük olmuştur². Kuşkusuz bu ilgi, dünyada gerçekleşen bilimsel paradigma değişiminin bir ürünüdür. Bu paradigma değişiminin Türkiye'deki yansımaları ise, özellikle XX. yüzyılın son çeyreği içinde yoğunlaşarak artmıştır. Ancak bu çalışmaların daha çok Osmanlı arşiv kaynaklarının bol miktarda bulunduğu dönemleri kapsadığı bilinmektedir.

Yerel tarih çalışmalarını destekleyen devlet (milli) arşivleri ve şehir (yerel) arşivleri, erken tarihlerden itibaren (XIX. yüzyıl) araştırmaları destekleyecek şekilde örgütlenmiş olmaları sebebiyle, gelişmiş ülkelerde güçlü bir kaynak birikimiyle araştırmacılara önemli katkılar sağlamışlardır. Ancak bu alan, Türkiye'de, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi güçlü bir kaynak birikimi ve çeşitliliğiyle desteklenememektedir. Bunun önemli nedenleri olarak yerel tarih çalışmalarının gelişmiş ülkelerdeki başlıca merkezleri durumundaki şehir arşivlerinin Türkiye'de henüz kurul(a)maması, kamu kurumlarında üretilen belgelerin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devrinin sıhhatli şekilde şimdiye kadar gerçekleştiril(e)memesi ve Türk arşiv mevzuatındaki belirleyici hüküm gösterilebilir. Ayrıca Türkiye'deki tarih çalışmalarının daha çok siyasi tarih alanında yoğunlaşmış olması ve yerel tarih çalışmalarına yönelik ilginin oldukça geç başlaması bunun diğer nedenleri olarak görülebilir. Bütün bu sayılan nedenler, yerel tarih çalışmalarında belirgin bir rol oynadığı kabul edilen başlıca kurumların gerekliliğinin, yerel tarihi aydınlatan belgelerin neler olduklarının ve böylesi bir araştırma sırasında hangi kurumlardan belge desteği sağlanacağına farkında olunamamasına yol açmıştır denilebilir.

¹ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev. Mete Tunçay, İstanbul 2000, s. 39.

² Erdal Aslan, "Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri", *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, yay. haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak, İstanbul, Ankara 2000 s. 196; Abdullah Martal, "Yerel Tarih Yazımında Kaynak Kullanımına İlişkin Sorunlar", *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, yay. haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak, İstanbul, Ankara 2000, s. 248.

Yerel tarih, yerel alandan genel alana doğru yönelen bir sonuç çıkarma aracı olarak değerlendirilebilir. Böylelikle, bir ülke hakkında yerelden genele yönelen yorumlar daha kolay yapılabilir. Bu yüzden tarihçiler, "Bütün dünyayı bir tuz zerresinde göstermeye heves etmeseler bile, ... yerel verilerden genel sonuçlar çıkarmak savındadır"³. Yevgeniy Primakov'un⁴, "Yüz yüze bakarken, çok yakından yüzün bütününe göremezsin. Büyük ancak uzaktan görülür." şeklindeki ifadesi de bu anlamda yorumlanabilir.

Bu yazıda yerel tarihe kaynaklık eden belgeler, üretildikleri kurumlar itibariyle ele alınmıştır. Bu yüzden her kurumun ürettiği bilgi taşıyıcısı durumundaki belgeler kendi kurumsal bağlamında incelenmiştir. Yine bu makale, yerel tarihin izlerine sahip arşiv kaynaklarının tamamını ele almaya ve böylelikle yerel tarihin kaynaklarının önemini vurgulamaya hasredilmemiştir. Aksine, yerel tarihe kaynaklık eden arşivsel bilgi taşıyıcılarının hangi kurumlar tarafından üretildiğini ortaya koymak ve bunun altında yerel tarihle ilişki kurulabilecek hangi konularda belge ürettiklerine önemli ölçüde dikkat çekilmek istenmiştir.

Gözlem ve örnekleme (yargısal / monografik örnekleme) yöntemlerine dayanılarak hazırlanan çalışma, yerel tarihin aydınlatılmasında arşiv kaynaklarının çeşitlilik sağladıkları ve yerel tarihin her yönden (politik, sosyal, ekonomik, kültürel, edebi, örf, gelenek vb.) sağlıklı şekilde değerlendirilmesine ve ortaya konulmasına imkân verdikleri hipotezinden hareket edilerek ele alınmıştır. Nihayet yerel tarihin arşivsel kaynaklarının birçok kurum ve kuruluş tarafından üretildiği sonucu çıkartılmıştır.

1) Yerel Arşiv Malzemesi

Yazının icadından itibaren çoğunlukla kamusal alanı kapsayan ve onun sahipliğinde üretilen arşiv belgeleri ve bunların bir araya gelmesiyle oluşan arşivler, teknik ve bilimsel ilerlemeler sayesinde çeşitlenmiştir. Kurumsal yapılanmanın özel mülkiyeti kapsayacak şekilde gelişmesiyle birlikte kamusal sahipliğin yerini günümüzde kısmen özel mülkiyet almıştır.

³ Burke, *a.g.e.*, s. 39.

⁴ Yevgeniy Primakov, *Politikanın Mayın Tarlası*, İstanbul 2008, s. 1.

Yerel arşiv belgesi, tarihi, biçimi ve üzerinde kayıtlı olduğu materyal türü her ne olursa olsun, belli bir bölgede yaşayan kişi veya ailelerin, buralarda mal ve hizmet üreten birimlerin ve faaliyet gösteren işletmelerin, kamu kurum ve kuruluşları ile özerk kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının bütün birimlerinin çalışmaları sırasında ürettikleri veya kendilerine gelen tüm belgeler topluluğu olarak tanımlanabilir. Bu belgeler, bir ülkenin merkezi yönetimlerine bağlı taşra teşkilatlarında (valilik, kaymakamlık, belediyeler vb.), gerçek ve tüzel kişiler ile özerk kuruluşlarda (odalar, borsalar, birlikler, kooperatifler vb.), sivil toplum kuruluşlarında (dernek ve vakıf vb.) ve kamu hizmeti yürüten kurumlarda (noter, özel okullar, özel hastaneler vb.) üretilmektedirler. Diğer yandan, ülkenin merkezi yönetim mekanizmalarının taşrada faaliyet gösteren birimleri tarafından, bölgenin durumuyla ilgili olarak yoğun bilgi ürettikleri bilinmektedir. Bunların aynı şekilde yerel tarihin önemli arşiv kaynakları arasında zikredilmesi gerekmektedir. Taşrada milli arşivlerden bağımsız olarak bir arşiv birimi kurulmasına müsaade edilmeyen ülkelerde, bu arşiv kaynaklarının şehir arşivlerine devredilmesi, buralarda bulunması ve korunması söz konusu değildir. Bu tür bir sitemle yönetilen ülkelerin merkezi yönetimlerinin taşra birimlerince üretilen arşiv belgeleri, çoğunlukla idari yapıya ve arşiv mevzuatına bağlı olarak o ülkenin milli arşivine devredilmektedir.

Burada yerel arşiv belgesini diğerinden (yerel arşiv belgesi olmayandan) ayıran sınırın belirtilmesi de gerekmektedir. Bu konuda çok önemli olan sınır, yerel arşiv malzemesinin belli bir bölgede faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile özerk kuruluşların, gerçek ve tüzel kişilerin işlemleri sonucunda üretilmiş ve belli bir bölgeyle ilgili olmasıdır. Ancak arşiv malzemesinin yerel veya genelle ilişkisinin kesin sınırlarının belirlenmesi ve böylelikle bir belgenin yerel arşiv belgesi olarak sınıflandırılması her zaman kolay değildir. Burada en önemli ayırım, bir arşiv belgesinin ülkenin merkezi arşivine kabul edilmeyen ve yerel yönetimler tarafından üretilen kamusal belgeler grubunda değerlendirilmesidir. Bu son açıklamanın içeriğinde bile bazı önemli sıkıntıların ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Bu temel sıkıntı; belgenin kamusal olup – olmadığıyla yakından ilgilidir. Kamusal olan her belge, araştırma değerine sahip olması halinde ve ülkelerin sahip olduğu mevzuat doğrultusunda ya milli arşive ya da şehir (yerel) arşivine gönderilmektedir. Özel arşiv belgeleri ise, her nerede

üretilmiş olursa olsun, araştırma değeri ölçüsünde ve ancak devir şartları oluştuğunda (satın alınması, bağış, emanet vb. yollarla edinilmiş olmalı) milli arşive nakledilebilmektedir. Ancak bu özel belgelerin üretildiği yer, mal ve hizmet üreten kişilerin ilişkileri doğrultusunda bilimsel anlamda konusal belirleyiciliğe sahiptir. Bunlar, her ne kadar ülkenin genel durumuyla ilişkili oldukları göz ardı edilemeseler de, yerel tarihin önemli araştırma malzemesi niteliğine sahiptirler. Bu tür malzemelerin her iki tarafça (milli arşiv ve şehir arşivi) kabul edilmesi bu bakımdan mümkündür.

2) Tarih Araştırmalarında Kullanılan Tarihsel İzlerin Gruplandırılması

Kuşkusuz tarihsel izlerin belirlenmesi algıya bağlı olarak gelişen ve kısmen nesnellik, kısmen de beceri gerektiren bir durumdur. Araştırmacının daha araştırma süreci öncesinde sahip olduğu teknik, bilimsel ve kişisel birikimi onun yeteneğini; dolayısıyla, bir araştırma sürecinde söz konusu olan tarihsel izlere yönelik algıyı belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu da, tarihsel izlerin aranması sırasında araştırılan konu doğrultusunda soruların sorulmasında ve araştırmanın doğru kaynaklarla yürütülmesinde yönlendirici bir etkiye sahiptir. David E. Kyvig ve Myron A. Marty'nin⁵ Thoreau'dan naklen aktardığı "gördüğünüzden fazlasını söyleyemezsiniz" sözü, tarihsel izlerden elde edilen bilginin doğrudan kişisel algıya bağlı olarak şekillendiğine işaret etmektedir. Abdullah Martal ise⁶, Thomson'a⁷ dayanarak, bir tarihçinin eksik ve yetersiz belgeyi değerlendirebilecek hayal gücüne ve aşırı bol malzmeden sıyrılacak kesin ve pratik yollar bulma becerisine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. İki değerlendirmeyi birleştirdiğimizde; algının kişisel bir beceri ve bilimsel yeterlilikle desteklendiğini söyleyebiliriz.

Algılama, aynı zamanda, gündelik yaşamda karşılaşılan izlerden elde edilen şeylere işaret etmektedir⁸. Bununla birlikte, tarihçiler (ve tabii ki başka amaçlar doğrultusunda araştırma yapan diğer araştırmacılar) araştırmalarını

⁵ David E. Kyvig - Myron A. Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul 1996, s. 34.

⁶ Martal, a.g.m., s. 252-253.

⁷ D. Thomson, *Tarihin Amacı*, çev. Salih Özbaran, İzmir 1983, s. 26.

⁸ Kyvig - Marty, a.g.e., s. 34.

yönlendirme ve ele alacakları konuda hangi malzeme tipi üzerinde yoğunlaşacakları hususlarında sorunlar yaşayabilmektedirler. Bir araştırma sırasında yapılması gereken ilk şey, ilgili alanın tarihsel izlerinin neler olabileceğinin ve bunların nerelerden elde edilebileceğinin tam olarak bilinmesidir. Bundan sonra, kişisel birikim ve algı yeteneği, yani kişisel beceri devreye girmektedir.

Burada öncelikle üzerinde durulması gereken konu, tarihsel izlerin gruplara ayrılmasıdır. Ancak bu gruplandırmanın öznel bir ayrım olabileceği üzerinde durulabilir; zira tarihsel bir izin nasıl üretildiği ve varlığını sürdürdüğü, fiziksel yapısı, nerede ve nasıl korunduğu gibi ayrıntılar onların gruplandırılmasında temel belirleyici etkenler olarak zikredilebilir. Bununla birlikte, yine de tarihsel izlerin makul bir ayrımı yapılabilir. David E. Kyvig ve Myron A. Marty⁹, tarihsel izleri dört ana başlık altında toplamaktadır:

- Maddi olmayan izler.
- Maddi izler.
- Yazılı izler.
- Temsili izler.

Kyvig ve Marty'nin tarihsel izleri bu şekilde gruplandırmaları, konuyu genel bir kapsamda ele aldıkları anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bu gruplama daha farklı ve yüksek sayıda da yapılabilir. Diğer yandan, tarihsel bir izin bir başka tarihsel izin kapsamı içinde değerlendirilmesi de mümkündür. Sözelimi yazılı izler maddi izlerin bir parçası olarak ele alınabilir. Ancak grupların mümkün olduğunca az sayıda tutulması, farklı görülebilecek başka türlerin bu grupların alt maddeleri olarak belirlenmesine yol açabilir. Şimdi kısaca Kyvig ve Marty'nin gruplandığı tarihsel izleri nasıl açıkladıklarını inceleyelim:

Maddi olmayan izler: Maddi olmayan izleri, adından da anlaşılacağı üzere, elle tutulamayan / soyut şeyler, yani duyularımızdan ziyade akılla algıladığımız izler olarak ifade edebiliriz. Bu bağlamda kurumsal veya toplumsal gelenekler, görenekler, inançlar, prensipler, batıl inançlar, efsaneler

⁹ Kyvig - Marty, *a.g.e.*, s. 30-31.

ile dil gibi soyut olan ve açıkça geçmişin izlerini taşıyan her şey maddi olmayan izler kapsamında düşünülebilir.

Maddi izler: Maddi izler, somut şeylerden yani nesnelere, eşyalardan, geçmişin sanat eserlerinden ve insan yapısı ürünlerden oluşmaktadır. Bu anlamda, bir dizi faaliyet sonucunda somut bir şey olarak ortaya çıkmaktadırlar. Maddi izler bir antika, güncel bir nesne, büyük veya küçük yahut değerli veya az değerli gibi bir takım özelliklere sahip nesnelere oluşmaktadır. Aletler, makineler, araçlar, resimler, heykeller, giysiler, mobilyalar ve daha pek çok şey bu kapsamda sayılabilir. Bunlardan başka mezar taşları, mücevherler ve giysiler üzerindeki yazılar ile bir eşyanın üzerindeki etiketler bile maddi izlerin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu tür izler, tarihsel bir olayın aydınlatılmasında, bir dönemin sanatsal etkilerinin ulaştığı boyutun anlaşılmasında, popüler kültürün (genel halk kültürünün) tanımlanmasında güçlü kaynaklar olarak görülebilmektedir.

Burada somut örnekler üzerinde durulacak olursa; mezarlıklar ve mezar taşları hakkında bir değerlendirme yapılabilir. Mezarlıklar birer arşiv gibidirler. Bu bakımdan mezar taşları da bir belge olarak düşünülebilir. Mezar taşları, bazı arşiv kayıtlarını ve başka kayıtları destekleyebilirler; bilinmeyen bir bilgiyi ispat edebilirler ve arşiv kayıtlarının bulunamadığı zamanlar için dönemin vesikalarının yerini alabilirler. Kyvig ve Marty'nin¹⁰ dediği gibi *"Mezarlığı bir arşiv, mezar taşlarını da bir belge olarak düşünmek zor olabilir ama mezar taşı üzerindeki yazılar başka hiçbir yerde olmayan bilgileri sağlayabilir."* Mezar taşları yalnızca ilgili mezarda kimin olduğunu ve ne zaman doğup – öldüğünü değil, aynı zamanda kitâbeleri, süslemeleri, oymaları, işçiliği, mezar taşının büyüklüğü, sarık ve fes gibi figürlerle atfedilen özellikleriyle de ayrıca bilgi vericidirler.

Diğer bir maddi iz de mimariden verilebilir: Bir binanın mimari özellikleri, süslemeleri, planları, oda sayısı, çatısı, yapım malzemeleri gibi özellikleri aynı şekilde değerli bilgiler taşımaktadır. *"Nesneleri yaratma esini, bilgiler öbeği ve kültürü oluşturan inanış, norm ve değerlerden kaynaklanır; bu yüzden [...] nesnelere insanların hayatındaki olayları ve düşünceleri temsil*

¹⁰ Kyvig - Marty, a.g.e., s. 67.

eder."¹¹ Bu da, bir topluluktaki insanların eylem ve amaçlarını anlayabilmek için o topluluğun geçmişindeki nesnelere dikkatle ve farklı açılardan bakmak gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yazılı izler: Yazılı izler çok çeşitli biçimlerde üretilmiş matbu ve yazma eserler (kâğıt, elektronik, manyetik, optik, görsel – işitsel vb.) formatında olabilirler. Mektuplar, günlükler, dergiler, basılı veya yazma şeklindeki kitaplar, çeşitli içeriklere ve türlere sahip arşiv belgeleri, özel belgeler, gazeteler, ilanlar, afişler, bültenler, raporlar ve broşürler gibi birçok örneği burada sıralamak mümkündür.

Temsili izler: Temsili izlerin açıklamasını yapmak biraz güçtür. Burada, yazılı izlerin maddi izlerin bir parçası olarak ele alınabileceği şeklinde bir benzerlik söz konusudur. Zira temsili izler duyuyla ve gerçek olarak algılanabildiği gibi, bir başka şeyi temsil de edebilir. Örneğin fotoğraflar, belgesel filmler vb. bir taraftan kendisi bir iz olarak değer bulurken, bir taraftan diğer izleri yakalayıp koruması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu açıdan fotoğrafların ve film kayıtlarının asıl amaç yanında başka izleri de kaydetmesi ve amaç dışı kaydedilen şeylerin izini taşıması dolayısıyla başka bir amaç için kullanılması mümkündür. Belli tarihsel / gerçek kişilerin büstleri, heykelleri, portreleri gibi temsil ürünlerini de bu kategoride görülebilir. Aslında belki bunların bazıları bir yandan sanat eseri, diğer yandan başka anlamlar çıkartılabilecek tarihsel bir iz olarak değerlendirilebilir. Ayrıca halk şiirleri, halk şarkıları ve halk masallarında temsili izlere rastlanmaktadır. Bunlar, bir anlamda maddi olmayan izler kapsamında görülebilir. Ancak duyuyla algılanıp yazıya dökülebilirler veya sesli – görüntülü olarak fiziksel bir yapıya sahip kayıtlar haline getirilebilirler. Bunlar, bilgi, fikir ve duyguları iletirler. Ayrıca hem içerik olarak bir konunun doğrudan ilgi nesnesidirler hem de başka şeyleri temsil ederler.

Yukarıda sıralanan tarihsel izler, kısaca bir ihtiyaç doğrultusunda üretilen ve çoğunlukla kasıtlı olarak bırakılmamış izler olarak nitelendirilebilir. Bunların dışında günlük tutma gibi (çoğunlukla) özünde özellikle günün birinde başkaları tarafından okunmak ve okuyucuların bakış açılarını yönlendirmek üzere

¹¹ Kyvig - Marty, *a.g.e.*, s. 91.

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

tutulduğu net olan, bir amaç için kasıtlı olarak oluşturulan kayıtlar bulunmaktadır. Bunların yazılmasının özünde kasıt söz konusu olup, kişiler tarafından geride kayıt bırakmak amacıyla üretilirler. Buradan anlaşılacağı üzere, tarihsel izler bunun gibi daha pek çok gruplara ayrılabilir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere, bu temel gruplama kişisel birikim ve bakış açısı ile amaca göre değişim göstermektedir. Bu doğrultuda her gruplamanın kendi içinde özgün ve doğru olduğu, öznel ve nesnel özellikler taşıdıkları üzerinde durulabilir.

Yukarıda oluşturulan gruplandırmanın yerine, tarihsel izlerin oluş(turul)ma şekline ve fiziksel özelliklerine dayalı bir bölümeleme de yapılabilir. Bu gruplama, yukarıda sayılanların yanında daha ölçülü ve nesnel görünmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Yayınlanmış belgeler
- Yayınlanmamış belgeler
- Görsel – işitsel belgeler
- İnsan yapısı (farklı boyutlardaki) nesnel
- Doğal çevre
- Soyut izler.

Yayınlanmış belgeler: Kısaca, bir şekilde fazla sayıda basılmış ve çoğaltılmış eserler olarak açıklanabilir. Kitaplar, dergiler, bültenler, broşürler, afişler ve ilanlar gibi örnekler bu gruba dâhildirler.

Yayınlanmamış belgeler: Kendinden başka nüshası bulunmayan belgelerden oluşmaktadırlar. Bunların en belirgin olanları çeşitli fiziksel görünümlere sahip (kâğıt, mikroform, elektronik, manyetik, optik, görsel – işitsel vb.) arşiv belgeleridir. Çoğunlukla iş akışı sırasında üretildikleri kurum tarafından belli bir süre korunduktan ve kurumsal işlemlerin yürütülmesi sırasında yararlanıldıktan sonra araştırma değerleri dolayısıyla (milli, yerel ve kurumsal nitelikteki) arşivlere devredilirler.

Görsel – işitsel belgeler: Sesli, görüntülü ve hem sesli hem de görüntülü belgelerden oluşmaktadır. Radyo ve televizyon kurumları tarafından farklı

fiziksel görünümlere sahip bilgi taşıyıcıları üzerine kayıtlı olarak bol miktarda üretilirler. Bunun yanı sıra, asıl işi görsel – işitsel belge üretmek olmayan farklı kurumlar tarafından, kurumsal işleyiş sırasında çoğunlukla tanıtım maksadıyla üretilenler de vardır.

İnsan yapısı (farklı boyutlardaki) nesnelere: Somut şeylerden, yani insan yapısı nesnelere, eşyalardan, geçmişin sanat eserlerinden oluşmaktadır. Aletler, makineler, araçlar, resimler, heykeller, giysiler, mobilyalar ve daha pek çok şey bu kapsamda ele alınabilir.

Doğal çevre: Coğrafi bir alan, çevrenin doğal bir görünümü, toprak üzerinde bulunan şekiller, doğal kaynaklar, iklim şartları, bölgenin stratejik yapısı, bitki örtüsü gibi izler; bir alan üzerinde nelerin olduğu, geçmişte ne gibi şeylerin var olduğu, insan yaşamını nasıl etkilediği veya insanın çevreyi nasıl değiştirdiği gibi sonuçlar çıkartılmasına yardımcı olurlar. Yoğun yağışlar sonucunda meydana gelen bir heyelanın oluşturduğu gölün insan yaşamını, yerleşim yapısını ve çevreyi nasıl etkilediği gibi çok önemli ayrıntılar buradan elde edilebilir. Bu bakımdan çevresel izler, tarihi bir araştırmanın yürütülmesinde, saha araştırmalarında belirgin ve yönlendirici bir etkiye sahiptirler.

Soyut izler: Bunları maddi olmayan izler, yani duyularımızdan ziyade akılla algıladığımız izler olarak ifade edebiliriz. Bu bağlamda kurumsal veya toplumsal gelenekler, görenekler, inançlar, prensipler, batıl inançlar, efsaneler, hikayeler, şiirler, şarkılar ve dil gibi soyut olan ve açıkça geçmişin izlerini taşıyan her şey maddi olmayan soyut izler kapsamında düşünülebilir.

Bu yapılan gruplama, kolayca anlaşılacağı üzere, tarihsel izlerin daha çok yapısal özellikler itibarıyla gruplandırılmasından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, bir tarihsel iz oluş(turul)ma şeklinin geçmişi anlama ve algılama yönündeki etkisini de vurgulamaktadır. Başta sayılan gruplandırmanın aksine, bu son gruplandırmada herhangi bir grup altına alınan tarihsel iz bir diğer grup altında zikredilmesi sorunu burada önemli ölçüde giderilmiş olmaktadır.

Burada, yayımlanmamış belgeler olarak nitelendirilebilecek olan yerel tarihin arşiv kaynaklarının üretildiği kurumların neler oldukları ve kısmen de bu kurumların ürettikleri belgelerin önemleri açıklanmaya çalışılacaktır.

3) Yerel Tarihin Arşiv Kaynaklarını Üreten Kurumlar ve Ürettikleri Belgelerin Önemi

Yerel tarihin kaynaklarının belirlenmesi oldukça güç bir konudur. Bunun zorluğu, malzemenin gerek fiziksel, gerek hacim, gerekse de üretilme biçimi açısından değil, daha ziyade, yerel tarih denildiğinde akla gelen konusal ve kronolojik açılımın çok geniş bir zaman dilimini kapsamasından ve toplumun çok farklı etkenler yoluyla şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu, çok çeşitli uzmanlık alanlarına sahip araştırmacı kitlesinin, ilgi alanları doğrultusunda bir şehre veya bir bölgeye ait her türlü maddi ve maddi olmayan kültür unsurlarını, coğrafyanın üst ve alt etki alanlarını tanıttıcı verileri inceleme fırsatını tanıyan niteliklere sahip belge ve bilgilerin yerel tarih çalışmalarında kullanılabilceği anlamına gelmektedir. Bu durum, aynı zamanda yerel tarihin zengin bir kaynak dağılımına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu kaynaklardan birini de arşiv belgeleri oluşturmaktadır.

Yerel tarihin arşivsel kaynaklarının üretildiği kurumlar çeşitlilik arz etmektedir. Bu arşivsel kaynaklar, yoğun şekilde öncelikle yerel yönetimler tarafından üretilmektedir. Fakat yerel tarihin arşiv kaynaklarının üretildiği kurumların yerel yönetimlerle sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Merkezi yönetim birimleri, merkezi yönetimin taşra birimleri ve belli bir bölgede faaliyet gösteren özerk kurumlar, sivil toplum kuruluşları ile mal ve hizmet üreten özel (gerçek ve tüzel) kişiler tarafından yerel tarihin arşiv kaynaklarının üretildiği bir gerçektir. Bu kaynaklar, bir yandan ailelere, yörenin kamu kurum ve kuruluşlarına ait belgelerden, diğer yandan özel kişilerin, sigorta şirketlerinin, üniversitelerin, okulların¹², ticari işletmelerin, derneklerin ve siyasi partilerin belgelerinden oluşmaktadır. Bu durum, çok farklı kamusal kurum ve kuruluşlar ile özerk ve özel kişilerin gerçekleştirdikleri çok farklı faaliyetler sırasında yerel hayatın tarihine ilişkin çok çeşitli kayıtlar ürettikleri anlamına gelmektedir.

Diğer yandan bu arşivsel kaynaklar, daha çok üretildikleri kurumların dışındaki yerlerde korunmaktadır. Bunlar; müzeler, kütüphaneler, arşivler ve araştırma merkezleridir. Müzeler, bilimsel araştırma merkezleri, arşivler ve

¹² Gülbün Baydur, "Yerel Araştırmalarda Arşivlerin Değeri", *Türk Kütüphaneciliği*, XVII/3 (2003), 264; F.-J. Jakobi, "Stadtgeschichtliche Dokumentation und lokale Erinnerungskultur", *Archivpflege in Westfalen-Lippe*, 59 (2003), s. 17.

kütüphanelerin yerel tarih kaynakları oluşturma eğilimleri bulunmaktadır. Müzelerin arkeolojik bir buluntunun ve tarihi bir nesneyi teşhir etmesi, kütüphanelerin kitapları satın alma ve bağış yoluyla edinerek okuyucuların hizmetine sunması, arşivlerin kurumsal belgeleri devralıp, koruyup, düzenleyerek araştırmacıları yararlandırması gibi en temel geleneksel işlevlerinin yanı sıra, bu kurumlar, sözlü tarih malzemesi adı verilen ve çoğunlukla sesli, görüntülü ve sesli – hareketli materyallerden oluşan kaynakları toplama eğilimi de göstermektedirler. Sözlü tarihin kaynakları, doğal ve kaçınılmaz olarak çoğunlukla folklor ile ilişkilidir. Böylelikle, gelenekler, inanışlar, yaşayışlar, edebiyat, giyim – kuşam, şakalar, öyküler, efsaneler, oyunlar, şarkılar, müzik ve danslar, büyücülük, halk hekimliği, sanat, meslek, yemek kültürü, mimari, kısaca toplumsal kültür hakkında özellikle bilgi toplanmış olmaktadır¹³. Bunların çok farklı araştırmacı grupları için önemli araştırma malzemeleri olarak değerlendirilebilecekleri açıktır.

Kyving ve Marty¹⁴, yerel tarihin yayımlanmamış belgelerinin iki farklı noktada, arşivlerde ve kişiler ile aileler elinde koleksiyon niteliğindeki yapılar da bulunabileceğini belirtmektedir. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Bir örgütün sürekliliği olan bir kayıt tutma sisteminin tüm parçalarının bir araya getirilerek rutin olarak saklandığı ve gerek işin etkin şekilde yürütülmesi için duyulan kurumsal ihtiyaçlar, gerek yasal ve mali zorunluluklar, gerekse tarihsel (araştırma) değerleri için saklanmasıyla oluş(turul)an arşivler.
2. Belli bir plan dâhilinde aileler ve kişiler tarafından biriktirilen koleksiyonlar.

Bir kayıt sisteminin veya bir koleksiyonun parçası olan belgeler çeşitli amaçlar için saklanırlar. Bir örgüt, bizzat kendi işlemleri sırasında ürettiği belgeleri daha sonra ihtiyaç duyulabileceğini varsayarak, kurumsal etkinliklerde; geliştirilen, planlanan ve uygulanan politikalarda; sahip olunan ve hedeflenen müşteri kitlesine yönelik projelerde; üyeler hakkında alınan kararlarda; yönetim kurullarınca alınan kararlarda; müşterileriyle, çalışanlarıyla

¹³ Kyvig - Marty, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁴ Kyvig - Marty, *a.g.e.*, s. 54-55.

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

ve resmi kurumlarla karşılaşılan sorunların aşılmasında kullanılmak üzere saklar.

Her kamusal ve özerk kurum ile mal ve hizmet üreten özel ve tüzel kişiler ile sivil toplum kuruluşları, yürüttükleri işlemler, yapmakla yükümlü oldukları ve kendilerince belirledikleri faaliyet alanları ve sahip olunan teknoloji dolayısıyla yerel tarihe ilişkin farklı fiziksel yapılara sahip belgeler üretmektedirler. Bu da, yerel arşiv kaynaklarının fiziksel olarak mı, yoksa üretildikleri kurumlar bazında mı ele alınması gerektiği sorununu gündeme getirmektedir.

Belgelerin üretildikleri kurumlar itibariyle ele alınmaları, değerlendirme ve önem konularının daha somut şekilde anlaşılabilmesi imkânını vermektedir. Zaten arşivcilikte düzenleme sistemi olarak uygulanan provenans ilkesinin amacı; belgelerin üretildikleri kurum itibariyle dikkate alınmasını ve böylece belgelerin kurumsal işlevlerinin, dolayısıyla belgelerin araştırma konularına verecekleri ispat ve bilgi desteklerinin daha net şekilde ortaya konulmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Fiziksel olarak türdeş belgeler, üretildikleri kurumsal işlevler itibariyle her zaman aynı değere sahip değildirler. Bu durumda araştırmacılar, belgelerin türünden ziyade onların kurumsal işlevleri ve belgeledikleri fonksiyonun önemine dayalı olarak bir belgeden yararlanma veya yararlanmama arzusunu ortaya koymaktadırlar. Kısaca araştırmacılar, yararlanacakları belgelerin fiziksel yapılarından çok, ilgi duyulan konunun ihtiyaç duyduğu kurumlara ve dolayısıyla o kurumun ürettiği ilgili belgelere yönelmektedirler. Biz de, bu durumu göz önünde bulundurarak, yerel tarihin kaynaklarını fiziksel olarak değil, kurumsal olarak gruplamayı uygun gördük.

a) Merkezi Devlet Kurumlarının Taşra Birimlerince Üretilen Arşiv Kaynakları

Siyasal örgütlenme biçimini ister federal isterse merkezi bir şekilde yapılandırmış olsun, her devletin merkezi kurumları ve bu kurumlara ait taşra birimleri mevcuttur. Bir mahalli idare örgütü olan belediyeler dışında kalan devlet dairelerinin tamamı bu kapsama girmektedir. Bunların tamamı, faaliyet gösterdikleri kurum ve kuruluş adına ülkenin genel durumuna ışık tutacak önemli ayrıntıları barındıran belgeler üretmekle birlikte, bölgeyle ilgili önemli

bilgileri içeren kayıtlara da sahiptirler. Başka bir ifadeyle, bir belge hem genel hem de yerel bir konunun aydınlatılmasında kullanılabilir.

Örneğin her bölgede, devletin genel kamu hizmetinin görülmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı'na ve daha başka birimlere ait iç güvenlik hizmetlerini yerine getiren kurumlar mevcuttur. Polis ve istihbarat teşkilatlarının belli bir bölgedeki birimleri bunu doğrulamaktadır. İç güvenlik hizmetini yürüten diğer bir birim ise, Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren (son zamanlarda İçişleri Bakanlığı'na bağlanması düşünülen) Jandarma Genel Komutanlığı'dır. Polis kayıtlarında suç oranları, suçların hangi yöntem ve aletlerle işlendiği, yılın veya günün hangi dönemlerinde daha yoğun olarak suç işlendiği, bu suçların türleri, işlenen suçların nedenleri, asayişin ne kadar personelle sağlanabildiği ve başarı durumları, ülkeye ait veya bölgesel nitelikli toplumsal gelişmelerden ve sorunlardan bölge insanının ne ölçüde etkilendiği ayrıntıları bulunabilir. İçişleri Bakanlığı'na bağlı valilikler ve kaymakamlıklar ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın taşra birimleri de yerel tarihle ilgili olarak çok önemli kaynaklar üretmektedirler. Bu birimlerin her biri, bölgede olup – biten veya yatırım ve planlama anlamında yapılması gereken birçok ayrıntıyı kayda geçirmektedir. Ülke içinde, özelde de bölgede yapılan mal ve insan kaçakçılığı, iltica talepleri vb. hakkındaki bilgiler buralardan edinilebilir. Bunların dışında, Adalet Bakanlığı çatısı altında iş gören mahkemeler, ilgili bölgenin adalet işlerinden sorumlu olarak hizmet verirler. Tarım, orman, imar, iskân, ulaştırma, denizcilik, enerji, maden gibi alanlarda gerek hizmetlerin görülmesi, gerekse ülke çapında genel plânlamanın yapılması amacıyla taşra bazında örgütlenmeye gidildiği ve buralarda faaliyet göstermek üzere birimlerin oluşturulduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra iç güvenlik birimlerinin bölge hakkında esaslı bilgiler ürettikleri, bilinen bir gerçektir.

Bunların her biri için kısa bir değerlendirme şu şekilde yapılabilir:

Adalet Bakanlığı'na ait mahkemeler, o bölgenin adli durumunu bir anlamda rapor ederler. Meydana gelen olayların mahkemeye aksettiği kadarını kayıt altına alan adli birimler, bölgenin asayiş durumunu, kanunlara uyulma oranını, bölge sakini durumundaki vatandaşların devletle ve birbirleriyle olan ilişkilerinin seyri gibi alanlarda bir anlamda genel, ancak incelendiğinde bölgeye ait özel ipuçları verirler. İşlenen suçların türleri ve oranları ile bölgenin

boşanma oranları yine mahkeme kayıtlarında bulunabilecek önemli bilgiler arasındadır. Böylelikle, bir bölgenin asayiş durumu ve sosyal yaşamı hakkında geniş bir bilgi elde edilebilir.

Tarım alanında yapılan yatırımlar, geleceğe yönelik projeler ile bölgede üretilen ürün çeşidi, bunların bölgede işlenme durumu, yine bu ürünlerin ülke ihtiyaçlarını karşılama oranları, bölgenin ülke ekonomisine olan katkısı, bölgenin üretilen ürünlere yönelik devlet desteği, çiftçilerin kullandıkları kredi miktarı ve bunlara uygulanan faiz oranları, alınan kredilerin geri ödenmesi, bu kredilerin doğru yerlere harcanıp harcanmadıkları, bölge halkının değişen ekonomik durumu, tarım alanında kullanılan araç – gereçler ve tarımda kullanılan ilaçlar önemli bilgiler verirler. Bu bilgilerde, bölgenin ülke ihtiyacını ne ölçüde karşıladığı, bölgesel içerikli teknolojik ve bilimsel altyapının durumu, ülkenin bitki örtüsü ve tarım ürünleri çeşitliliği gibi ayrıntılar mevcuttur.

Ormancılık alanında faaliyet gösteren birimler ise, bölgenin ağaç örtüsü, ülkenin kâğıt ve kereste gibi ihtiyacının ne kadarını karşılayabildikleri, ülkede meydana gelen orman yangınları, bunların nedenleri, orman yangınlarına karşı alınan önlemler, yeşil alanların korunması ve ağaçlandırma konusunda bölgesel toplum görünüşünü sunarlar. Yine bölgede yapılan ağaçlandırma faaliyetlerinin durumu, ne zaman ve kimler tarafından bu ağaçlandırmaya önem verildiği, bölge nüfusunun ne kadarının ormancılıktan geçindikleri ve ne kadar kazanç sağladıkları, yabani hayvan tür ve sayıları gibi konularda bilgilere bu kanalla ulaşılabilir.

İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla yürütülen nüfus kayıtlarının tutulması işlemi de ülke genelini ilgilendirmekle birlikte, bir bölgenin nüfusu, bu nüfusun sahip olduğu eğitim, meslek, yaş, cinsiyet, sağlık durumları (kör, sağır ve dilsiz vb.), köylerde ve şehirde yaşayanların oranları, ev sahibi veya kiracıların oranı, inanç vb. durumlarını veren çok önemli bilgileri barındırmaktadır. Ölüm, doğum kayıtları, bunların bölge ve ülke geneli için ne ifade ettiği, hangi hastalıktan ölümlerin gerçekleştiği ayrıntıları bölgeye ait önemli ipuçları vermektedir. Hatta temsil oranı ülke bütçesinden ayrılan payın belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde yapılan son nüfus sayımı dolayısıyla milletvekili sayısının illere göre dağılımının değişmesi bunun bir ispatıdır. Yine ülke bütçesinden illere ayrılan pay, ilin sahip olduğu nüfus oranına bağlı olarak

belirlenmekte, artırılmakta veya eksiltilmektedir. Bu nedenle, her beş yılda bir yapılan nüfus sayımları ülke genelinin olduğu kadar, bölgelerin (illerin) ayrıntılı bir panoramasının çıkarılmasına imkân vermektedir. Seçmen kayıtları ve oy kullanma oranlarının bölge hakkında farklı amaçlar için bir ipucu sunduğu söylenebilir.

Sağlık Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren hastane ve sağlık hizmeti veren diğer birimler, bölgenin sağlık alanındaki vaziyeti hakkında çok ayrıntılı bilgiler verirler. Hastalık çeşitleri, hangi bölgede hangi hastalığın yüksek olduğu, bu hastalıkların nedenleri, bölgenin sağlık işlerinin ne kadar sağlık personeli eliyle yürütüldüğü / yürütülebildiği, bunların nitelikleri vb. bilgiler buralardan edinilebilir.

Ulaştırılmaya ait bilgilerin toplumsal ve bölgesel ilerleme seviyesine ışık tutacağı da bir gerçektir. Postanelere gelen mektupların ve çek havalelerinin miktarı, bu havalelerin nerelerden gönderildiği, bölge insanının kimlerle veya nerelerde ikamet eden kişilerle ilişki içinde buldukları, telgraf ve telefon oranları hatta bu kanalla ödenen ücretler, ana hatlarıyla bir bölgenin ekonomik seviyesi hakkında ipuçları vermektedir. Adresler, bu adreslerin (sokak, cadde, mahalle, semt, adlarının) değiştiğini gösteren kayıtlar; bölge veya özelde cadde, mahalle, sokak ve hâne durumları hakkında bilgiler verirler. Yine bölgede yapılan yollar, yollarda yapılan tamir ve bakım çalışmaları ile altyapı yatırımları hakkında bilgiler buralarda kayıtlıdır.

Askerlik hizmetine alınanların sayıları, boyları, askere alındıkları yaş, bunların meslek, eğitim ve hastalık durumları, askere alınmama gerekçeleri, nerede askerlik hizmetini yerine getirdikleri, silâh altında buldukları süreler, hangi dalda silâh altına alındıkları gibi bilgiler bölge hakkında ipuçları vermektedir. Seferberlik emri alanların kırk yaşına kadar her yıl bir kez olmak üzere askerlik şubesine gidip imza vermesi zorunluluğu kişiler hakkında bilgiler edinilmesini sağlamaktadır. Hatta genel değerlendirmelerde, bir bölgeden toplanan askerlerin acemi ve usta birliklerinin nerelerde yoğunlaştığı, hangi dalda asker alımının daha fazla olduğu gibi ayrıntıları buralardan edinmek mümkündür. Jandarma bölgelerinin asayiş durumu, ne tür olayların meydana geldiği, bunların hangi köy ve mezrada vuku bulduğu gibi ayrıntılar da bölgenin

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

alt yönetim birimlerinin asayışı ve kanunlara uyulması hususu hakkında bilgiler vermektedir.

Gümrük ve hava limanları kayıtlarının bölgeler açısından ayrı bir anlamı ve önemi bulunmaktadır. Buralar, her şeyden önce en azından stratejik bir bölgenin varlığını ortaya koymaktadır. Bu, şehrin ya bir ülke sınırında veya yakınında kurulduğu ya da önemli bir liman kenti olduğu bilgisini doğrulamaktadır. Buralarda tutulan kayıtlar; giriş - çıkış yapan insanların cinsiyeti ve uyuğu, çıkış yapanların daha çok hangi ülkelere gittikleri, giriş - çıkışların hangi tarihlerde yoğunlaştığı, giriş - çıkış yapan araçların cinsleri, ne taşıdıkları, insan trafiği, bu yapılan işlemlerin ve ticaretin bölgeye ne kazandırdığı gibi ayrıntılar sunmaktadır.

Bölgede faaliyet gösteren sosyal güvenlik birimlerinin tuttukları kayıtlar, bölgede sosyal güvenlik hak ve hizmetinden ne kadar insanın yararlandığı, ölüm ve hastalık durumları gibi ayrıntıları kayıt altına alırlar.

Enerji ve imar alanlarında faaliyet gösteren merkezi kurumların bölgesel birimleri bölgenin ürettiği veya tükettiği enerji miktarı, barajlar, enerji kaynakları, ülke ihtiyaçlarını karşılama oranı gibi konularda ayrıntılı bilgiler üretmektedirler. Yine deprem ve doğal afetler sırasında zarar gören vatandaşların evlerinin onarılması veya yeni bir yerleşim bölgesine iskân edilme gibi durumların bu kayıtlarda bulunduğu bilinmektedir.

Yine tapu kayıtları bölge yaşamı açısından çok önemli bilgiler vermektedir. Bunlar; kişilerin taşınmaz mal varlıkları, miras paylaşımı, mülkiyetin izinin sürülmesi, taşınmazların kullanımındaki değişimin takip edilmesi ve binalar gibi konularda önemli veri sağlamaktadır.

b) Yerel Yönetimlere Ait Arşiv Kaynakları

Merkezden ve yerinden yönetim olarak teşkilatlanan Türkiye'de belediyeler, halkın yerel ihtiyaçlarını karşılamak üzere seçtikleri kamu tüzel

kişiliklerinden oluşan, yerinden yönetim ilkesine göre teşkilatlanmış yerel yönetim kuruluşlarıdır¹⁵.

Belediyeler, kanunlarla özellikle başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen yerel ortak nitelikteki her türlü görev ve hizmeti yapar veya yaptırır, gerekli kararları alır, uygular ve denetler¹⁶. Belediyeler öncelikle imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, evlendirme, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar. Belediyeler, coğrafi ve kent bilgi sistemlerini kurar; okul öncesi eğitim kurumları açabilir; Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir, bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir. Mahalli idareler adıyla kurulan bu özerk kuruluşlar il özel idareleri, belediyeler ve köylerden oluşmaktadır.

Belediyelerin görevleri ana başlıklar altında şu şekilde sıralanabilir¹⁷:

- Sağlık ile ilgili görevler
- İmar ile ilgili görevler
- Kültür ve beden eğitimi ile ilgili görevler
- Sosyal yardım hizmetleri ile ilgili görevler
- Beldenin intizam ve selameti ile ilgili görevler
- İktisadi ve ticari hayatla ilgili görevler

¹⁵ Ahmet Oğuz İcimsoy, "Belediyelerde İmar Dosyalarının Belge Profili ve Arşivlerinin Oluşumu: Kartal Belediyesi Örneği", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, sayı 2 (2000), s. 47-48.

¹⁶ *Belediye Kanunu*, Kanun No: 5393, Mad. 14.

¹⁷ İcimsoy, a.g.m., s. 48.

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

Kendilerine has farklı görev ve sorumlulukları olan bu kuruluşlardan belediyeler *"Belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel"*¹⁸ kişisidir. Yerel yönetimlerin üstlendiği görevlerin bir kısmı yapılması zorunlu, bir kısmı da yerine getirilmesi belediyelerin tercihine bırakılmış hizmetlerden oluşmaktadır. Belediyeler; belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümeninden oluşan bir teşkilata sahiptir.

Türkiye'de en az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan; kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; idarî ve malî özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişiliğine sahip Büyükşehir belediyeleri de faaliyet göstermektedirler. Bu belediyeler; Büyükşehir belediye meclisi, Büyükşehir belediye encümeni ve Büyükşehir belediye başkanı olmak üzere toplam üç ayrı organa sahiptirler¹⁹. Buna göre dört ayrı belediye tipi söz konusudur: Büyükşehir belediyeleri, ilk kademe (merkez ilçe) belediyeleri, ilçe belediyeleri ve belde belediyeleri.

Büyükşehir belediyelerinin başlıca görevleri kent ölçeğinde yatırım plan ve programlarını yapmak, nazım imar planları yaparak uygulamak, ulaşım, çevre sağlığı, sosyal ve kültürel hizmetlerle su, kanalizasyon, temizlik vb. gibi alt yapı tesis ve hizmetlerini gerçekleştirmektir. Büyükşehir belediyesi sınırları dâhilinde kalan ilçe belediyelerinin görevleri ise, belediyelere yürürlükteki mevzuatla verilen ancak Büyükşehir belediyelerine verilen görevlerin haricindeki tüm görevlerdir.

Belediyelerin yasalarla belirtilen bu sorumlulukları sıraladıktan sonra yerel yönetimlerin yerine getirdikleri hizmetler sonucunda ürettikleri belgelerin önemi üzerinde durulabilir: Yerel tarih çalışmalarında kullanılan arşiv kaynaklarını doğrudan üreten en temel kurumlar yerel yönetimlerdir. Burada üretilen belgeler yerel hayatın hemen her alanını doğrudan ilgilendirmekte olup, bölgenin teknik, sosyal, ekonomik, bilimsel, imar ve bölge - devlet ilişkileri açısından vazgeçilmez kaynaklardır. Ayrıca yerel yönetimlerin kendi yönetim

¹⁸ *Belediye Kanunu*, Kanun No: 5393, Mad. 3/a.

¹⁹ *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, 2004, Mad. 3/a, b.

kurullarınca alınan kararlar ve toplantı tutanakları, yerel mevzuat, emirler gibi idarenin kendisi ile ilgili önemli temel belgeleri de üretmektedirler. Araştırma açısından bakıldığında bunlar, yerel yönetim ve toplum, sosyal tarih, yerleşim plânları, altyapı çalışmaları, eğitim, yardımlaşma, sağlık, yerel ekonomik hayat, merkezi yönetimden alınan ekonomik destek, yerel ekonominin merkezi yönetime sağladığı ekonomik katkı, soy kütüğü ve aileler gibi alanlarda zengin bilgi sağlarlar.

Her kurumda olduğu gibi yerel yönetimler, üretmiş oldukları belgeleri kendi kullanım amaçlarına yönelik olarak ve devletin kendisine yüklemiş olduğu yükümlülüklerin belgesel olarak bilinmesi ve ispatlanması amacıyla korumaktadırlar. Bu bağlamda, yerel yönetim organlarının neler olduklarına, yetkilerinin, merkezi yönetimin kendisine yüklediği görevlerin hangi alanlardan oluştuğuna bakmak gerekmektedir. Öncelikle her ülkenin kendi siyasi sistemine bağlı olarak değişen yükümlülüklerin yerel yönetimler için söz konusu olduğu belirtilmelidir. Federal veya merkezi yönetim şekillerinden birine sahip olan ülkeler, bu bağlamda farklı yükümlülükleri yerine getirmektedirler. Federal yönetim biçiminin hüküm sürdüğü ülkelerin yerel yönetimleri, hiç kuşkusuz, merkezi yönetim tarzına göre örgütlenmiş olanlardan daha fazla yetki ve yükümlülüklerle sahiptirler. Bu da bir ülkenin örgütlenme biçiminin üretilen belgelerin miktarını ve konusal çeşitliliğini genişleten veya daraltan bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bunun diğer bir etkisi de, merkezi yönetim şeklinin hâkim olduğu ülkelerin çoğunda arşivlerin merkezi olarak yapılandırılması ve yereli ilgilendiren arşivsel kaynakların çoğunun merkezi arşiv kurumuna devri alanında görülmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu yönetim şekli merkezi örgütlenme biçimindedir. Bu durum, doğal olarak arşivlerin ülke çapında örgütlenmesine etki etmektedir. Türkiye'de her ne kadar geçmişe ait belgelerin korunduğu arşivlerin genellikle merkezi yapılanmanın dışında örgütlenmesi söz konusuysa da, günümüze ilişkin kamusal kayıtların Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne (istisnalar olmakla birlikte) devri zorunludur. Ülkemizin merkezi yönetim yapısının bu durumu zorunlu hale getirmesi söz konusu değilse de, kural gereği, kamusal kayıtların tamamının bir merkezde toplanması gerekmektedir. Bu

zorunluluk, ülkemizin sahip olduğu arşiv mevzuatına da yansımıştır²⁰. Bununla birlikte, merkezi yönetim organlarının bir parçası olarak faaliyet gösteren kimi kurumların arşivleri, yine ülkemizin arşiv mevzuatı gereği bu kapsama alınmamış²¹ ve kendilerine mahsus arşivler kurmalarına izin verilmiştir. Örneğin; Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı kendi arşivlerini kurmakla ve kendilerine has arşivsel saklama, ayıklama ve imha usulleri benimsemekle yetkili kılınmıştır. Bu da, geçerli mevzuat gereğince, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne teslim edilecek belgelerin genel ve katma bütçeli dairelerle *mahalli idareler*, üniversiteler, bunlara bağlı olarak faaliyet gösteren sabit ve döner sermayeli kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel kanunlarla kurulan kamu bankaları ve teşekküllerinin ürettikleri belgelerle sınırlı kalacağını, kapsamının ancak bunlarla sınırlı olabileceğini göstermektedir.

Yerel yönetimler, en başta kendi yönetim kurullarına sahiptirler. Bunun dışında, idari işler, personel, satın alma, bilgi işlem, park ve bahçeler, iktisat, evlendirme, temizlik, gecekondular ve sosyal konutlar, yapım (inşaat), veteriner, sağlık, zabıta, emlak, istimlak, imar, encümen, yazı işleri ve kararlar, hesap, fen, makine ve ikmal, çevre ve koruma, teftiş kurulu, hukuk, basın ve halkla ilişkiler, özel kalem, eğitim, kültür, sivil savunma gibi alanlarda hizmet üreten birimleri mevcuttur. Bu birimler vasıtasıyla yerel yönetimler, merkezi yönetimin kendine yüklediği görevleri yerine getirmeye çalışmakta, bunu yaparken de belgeler üretmektedirler.²²

Yukarıda sayılan birimlerin her biri hakkında ayrıntılı bir kaynak dökümü yapılmasının imkânsızlığının farkında olarak ve biraz kısıtlanmış biçimde belediyelerin ürettiği arşiv kayıtları hakkında şu şekilde bir açıklama yapılabilir:

²⁰ *Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*, 16.05.1988, Resmi Gazete No: 19816, Mad. 28.

²¹ *Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*, Kanun No: 3473, Kabul tarihi: 28.09.1988, Resmi Gazete No: 19949, Mad. 1.

²² Belediyelerin ürettikleri belgeler ve bunların belgesel değerleri konusunda geniş bilgi için Hamza Kandur (*Belediyelerde Arşiv Yönetimi*, 1998) ve A. Oğuz İcimsoy (a.g.m., s. 47-62) tarafından yapılan çalışmalara bakılabilir.

Yerel yönetimler, sınırları dâhilindeki bölge ve buralarda oturan insanlarla ilgili çok zengin arşiv kaynakları üretirler. Örneğin belediyelere ait birimler, yalnızca ekonomik açıdan çok değerli veriler üretmemekte, aynı zamanda belediye sınırları dâhilinde yaşayan herkesin ad, adres ve mesleklerini sokak bazında düzenleyerek oldukça ayrıntılı bir sosyal panorama da vermektedirler. Böylelikle, mahalle bazında meslek ve refah düzeyi ilişkilerinin anlaşılabilmesi mümkün olabilmektedir. Yine bölgenin evlilik ve ölüm durumları hakkındaki kayıtlar, yerel yönetimler tarafından tutulan oldukça yararlı belgeler grubundandır. Bunlar; ad, doğum tarihi ve yeri, ebeveynlerin adları gibi ayrıntıları verirler. Ölüm belgeleri ise zaman, yer, ölüm nedeni ve defin yeri konusunda açıklamalar sağlamaktadır.

Belediyeler, iş ve işçilerle ilgili belgeler de üretirler. Toplu iş sözleşmeleri, sendikalarla yapılan yazışmalar, işçilere tanınan sosyal haklar, işçilerden kesilen ve sendikalara ödenmek üzere ayrılan aidatlar, geçici işçilerin durumu, işçi maaşları, işçi - belediye arasında yaşanan olumsuzlukların mahkeme kayıtları, işçilere ödenen ikramiyeler, işçilerin özlük dosyaları, sağlık ve sosyal sigorta pirim ödemeleri gibi çok ayrıntılı bilgiler bu kapsamda sayılabilir.

Belediyeler su, kanalizasyon, doğal gaz, alt yapı yatırımları, su şebekesi için yapılan yatırımlar, su pompalama istasyonları, içilebilir su barajlarının inşası, bunların plan ve projeleri gibi çok önemli ve stratejik bilgi bulunan dosyaların da sahibidirler.

Park ve bahçelerin yapımları ve toplu kullanım alanlarına ilişkin kayıtların varlığı şehrin sosyal yaşantısıyla ilgili ayrıntı sunarlar. Peyzaj projeleri, buralara yapılan yatırımlar, ihtiyaçlar karşısında yapılan değişiklikler, yeni park ve bahçelerin yapılması ve bunların gerekçelerine ilişkin kayıtlar şehrin gelişimine, değişimine ve sosyal yaşamına ışık tutacak bilgiler vermektedirler.

Şehrin pazar ve iş çevrelerinde kullanılan tartı ve ölçülerin kontrolü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na gönderilen ölçü ve ayar raporları, bunlardan kaynaklanan cezalar belediyelerin ürettikleri bilgiler arasındadırlar.

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

Gecekondulaşmanın engellenmesi ve bunun için alınan önlemler ile yapılaşma, belediyelerin faaliyet ve yetki alanına giren konulardandır. Kaçak yapılaşma, bina onarım izinleri, yıkım raporları, vatandaşlardan gelen talep ve şikâyetler bu alanın yararlanılabilir olan belgeleridir.

Temizlik işleri konusu, çok sayıda insanın yaşadığı şehir muhitinde belki de en önemli sağlık konusunu oluşturmaktadır. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmesinin ve yaşanılabilir bir şehre sahip olmanın en temel şartlarından biri de belediyelerin temizlik konusuna verdikleri hassasiyetle ölçülebilir. Bu alanda vatandaşlardan gelen talep ve şikâyetler, bunlara verilen cevaplar, çöplerin toplanması, atık arıtma, atıkların yeniden kullanılabilirliği için projelerin geliştirilmesi, bunlardan enerji üretimi, toplanmayan çöplerin neden olduğu sağlık ve çevre sorunları, çöp aktarma ve depolama merkezlerinin kontrolü, bu alanların tayini, atık alanlarında toplanan suların kaynak ve yeraltı sularına karışması gibi konularda belediyeler bilgiler üretmektedirler.

Kuduz vakalarının tespiti ve kuduz hayvanlara karşı alınan önlemler, gıda kontrolleri, balıkhanelerin ve lokantalar gibi gıda satışı yapan işyerlerinin kontrolü, kontroller sırasında karşılaşılan durumlara ilişkin hazırlanan tutanaklar, işyerlerinin sağlığa uygunluk açısından kontrolleri, sahipli ev hayvanlarının aşı ve hastalık durumları, hayvan nakilleri, kurban kesimleri, sokak hayvanlarıyla ilgili alınan önlemler ve uygulamalar konusunda üretilen kayıtlar veterinerlik ve gıda kontrolü alanında önemli bilgileri oluşturmaktadırlar.

Emlâk, istimlâk ve imar konusunda belediyeler önemli tarihsel izler üretmektedirler: Şehir plânları, bina ruhsatları, imar affi dosyaları, imar plânları ve değişiklikleri, ruhsatlara uyulmaması halinde alınan önlemler, hisselerin birleştirilmesi ve ayarlanması, sit alanları, şehrin eski görünümünü ortaya koyan fotoğraf ve film görüntüleri, yol kodları ve bunlara ait tutanaklar, parselasyon planları, imar konusuna ilişkin haritalar, tapu tahsis dosyaları, ihale dosyaları, kamulaştırma dosyaları, imar borçları, sokak, cadde ve semt adlarının belirlenmesi, imar, emlâk ve kamulaştırma gibi çeşitli alanlarda yaşanan hukuksal sorunların dosyaları, belediyelerin hisse satış dosyaları, vatandaş – belediye ilişkisini gösteren dilek ve şikâyetler bu alanın en önemli konularını ve dosyalarını içermektedir.

Belediye zabıtalari tarafından yapılan kontroller ve uygulamalara ilişkin kayıtlar şehrin ekonomik, sosyal ve kanunlara uyma konulari hakkında önemli bilgi verirler. İşyeri kapama, pazar alanları, fiyat tarifeleri, hallerde uygulanan fiyatlandırmalar, para cezaları ve esnaflar hakkında zabıtalari tarafından bilgi üretilmektedir. Fiyatlandırmaların, pazar alanlarının ve şikâyetlerin durumu ile işyeri kapamalarının gerekçeleri, gelecekte tarihçiler tarafından buralarda bulunacaktır.

Sağlık işleri belediyelerin yürüttüğü diğeri bir faaliyetdir. Belediye mensuplarının ve vatandaşlara verilen hizmetin sonucunda ödenen sağlık masrafları, günlük denetim raporları, defin defterleri ve ruhsatları, şehir içi ve şehir dışı cenaze nakilleri, kimsesizlere ait cenazeler, bulaşıcı hastalıktan ölenler ve cenazelerinin kaldırılması, hasta dosyaları, kreş dosyaları, gıda numune dosyaları, çevre sorunlarıyla ilgili dosyalar, su ve gıdaların analiz raporları gelecekte araştırmacıların yoğun şekilde ilgilenecekleri belgeler arasındadır.

Belediyelerin en önemli kayıtlarından biri kuşkusuz kendi yönetim organınca üretilmektedir. Belediye encümeninin kararları, karar defterleri, belediye meclisi ve kararları bunların en başlıcasını oluşturmaktadır. Belediyelerin hayata geçirdiği hemen her kararın ve projenin gerekçelerini ve yatırım tartışmalarını buralardan takip etmek mümkündür. Belediye meclisi ve encümeni karar defterleri, diğeri kurumlarla yapılan yazışmalar, gündem dosyaları, meclis konuşma kasetleri, komisyon defterleri bu alanın önemli verileridir.

Hesap işleri belediyelerin gelir ve giderlerinin konu edildiği bir alandır. Tahakkuklar, eğlence vergileri, yol üst yapı katılım payları, yol ve kanalizasyon iştirak payları, minibüs ruhsat harçları, mükellef dosyaları, ilan ve reklâm vergileri, eğlence vergisi, işgaliye vergisi, para cezaları, asfalt iştirak payları, ticaret sicilleri, ihale teminatları, gelir defterleri, mükellef ödemeleri, emlak mükellef sicilleri, beyannameler, bütçe tasarıları, banka hesap durumları, yıllık bütçe ve bilançolar, zorunlu tasarruf ve konut edindirme fonu kayıtları, emekli kesenekleri ve ihale dosyaları önemli araştırma malzemeleri arasında yerlerini alırlar.

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

Belediyeler, doğal olarak teftiş işlerini yürütmek üzere bir birim kurarlar ve bu yolla kayıt üretirler. Buralarda; denetim raporları, denetim programları, araştırma – soruşturma raporları, suç duyuruları, bulunmaktadır.

Basın ve halkla ilişkiler belediyelerin hem kendi yatırımlarının tanıtımını hem de vatandaşların belediyelerden memnuniyetini ortaya koyan önemli ipuçları vermektedirler. Bu bağlamda belediyeler, kurumsal faaliyetlerin basında duyurulması maksadıyla bültenlerin hazırlanması, basın demeçleri ve bildirimleri, kurumu tanıttıcı görsel ve yazılı yayımlar, gazetelerde kurum hakkında çıkan yanlış bilgilerin tekdizi, kuruma ilişkin basında çıkan haber kupürleri, reklâm faaliyetleri, vatandaşların istek ve şikâyetleri konularında veriler üretmektedirler.

Eğitim ve kültürel yatırımlar konusu belediyelerin öncelikli faaliyet alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu konularda belediyeler, bir yandan kendi personelinin mesleki gelişimini tamamlarken, diğer yandan da daha iyi bir hizmetin kapılarını aralamaktadır. Kurslar, konferanslar, eğitim programları, sempozyumlar, hizmet içi eğitimler, basılan kitaplar, dinlenme ve eğitim tesisleri gibi alanlarda bilgiler buralardan edinilebilir. Yine halkı aydınlatıcı kurslar, eğitim programlarının oluşturulması ve bu amaçla kullanılmak üzere bilgi evlerinin, kültür sitelerinin yapılması önemli birer faaliyet olarak araştırmalar için gelecekte değer bulacaklardır.

Belediyeler sivil savunma alanında da faaliyet göstermektedirler. Bunun için milli alarm sistemi, koruyucu güvenlikle ilgili denetleme raporları, sivil savunma plânları, yangınlara karşı koruma önlemleri, âfet plânları gibi konularda bilgi üretilmektedir.

Belediyelerin daha çok kendi iç durumuyla ilgili bilgi ürettiği bir birim olan insan kaynakları, kurum – personel ilişkileri ve personel özlük dosyaları açısından çok zengin birer kaynaktırlar. Belediyelerdeki çalışanlar hakkında detaylı bilgiler buralardan edinilebilir. Özlük dosyaları, personel alımı için açılan sınavlar, kurumun personel durumunu gösteren tablolar, personel maaşlarından yapılan kesintilere ilişkin yazışmalar, personel maaş ödemeleri, ek ve fazla mesai ödeme bordroları, personel hakkında açılan soruşturmalar, verilen cezalar, kadro tahsisleri, tasarruf teşvik kesintileri bu bilgilerden bazılarıdır.

c) Kamu Hizmeti Yürüten Özerk Kuruluşların ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Arşiv Kaynakları

Kamu hizmeti yürüten özerk kuruluşlar, denetimleri bakımından devlete tâbi, ancak kendi tüzüklerinde ve kuruldukları ilgili kanunlarda belirtilen sınırları taşmamak kaydıyla işleyiş ve faaliyetleri bakımından bağımsız olan kurumlardır. Gerek faaliyet alanları, gerekse kuruldukları kanunlar bakımından farklı örnekleri bulunmaktadır. Sendikalar, vakıflar, dernekler, siyasi partiler, noterler, birlikler ve kulüpler bu kapsamdadırlar. Bunların temel amaçları, sosyal haklarının savunulması kapsamında üyelerinin veya kendileriyle iş yapanların çıkarlarının korunmasına hizmet etmek ve kamu hizmeti yürütmektir.

Özerk kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sonucunda ürettikleri belgelerin önemi onların işlevlerinden ileri gelmektedir. Daha çok toplumsal rolleri bulunan bu örgütler, üyeleri, üyelerinin meslek, ekonomik, bağış ve toplumsal hareketliliklerdeki rolleri, üyeleriyle devlet arasındaki veya kamuyla, özel ve tüzel kişilerle münasebetleri bakımından önemli belgeler üretmektedirler. Bunlar kendilerine has yönetim kurulları, kararları, üye kabulleri, üyelikten çıkartma işlemleri, tutanakları, olağan ve olağanüstü kongreleri, etkinliklerine ilişkin raporlar, hesaplarına ilişkin kayıtlar tutabilmektedirler. Bu sayılan belgeler, özerk kuruluşlar olarak nitelendirdiğimiz grupların ilgi alanlarını yansıtmaktadırlar. Ayrıca bu grupların belgeleri vasıtasıyla, faaliyet gösterdikleri bölgenin veya topluluğun içindeki sosyal ilişki kalıplarını, ilişki halinde buldukları örgütlerin karar alma mekanizmalarına etkilerini, toplumsal yardımlaşma duygusunun boyutlarını, bölgenin hangi kesimlerinde oturan kişilerin yardıma muhtaç olduklarını, bu örgütlerin kaynaklarını kimlerden ve nasıl elde ettiklerini, dolayısıyla bölgenin ekonomik durumunu araştırmak mümkündür.

Bir vakıf, kuruluş amacı doğrultusunda faaliyet gösterir. Bu faaliyetler sırasında hangi etkinliklerin yerine getirildiği, yasalara uygun bir şekilde hareket edip etmediği, toplumsal yardımlaşma duygusuna katkısının ne olduğu, hazırladığı projelerle topluma veya devlete ne ölçüde yol gösterici olabildiği konuları, üretilen belgelerle aydınlık kazanabilir.

Dernekler²³, kooperatifler²⁴, odalar ve birlikler²⁵, amaçları ve kuruldukları hukuk kuralları doğrultusunda faaliyet göstererek, sosyal ve ekonomik anlamda üyeleriyle birlikte toplumsal bir rol icra ederler. Toplumsal sorunlara ve kuruluş amaçları doğrultusunda ilgi duydukları konulara ne ölçüde çözüm üretebildikleri yine bunların belgelerinden anlaşılır.

Siyasi partiler, asıl amaçları olan milli iradenin oluşmasını sağlayarak ülke politikalarına destek verirler²⁶ ve bu doğrultuda belgeler üretirler. Üyeleri, üye kabul ve üyelikten çıkartma, ülke siyasetine katkıları, toplantı tutanak ve kararları, gelirleri, giderleri, bunlar arasındaki denge, gelirlerini nerelerden elde ettikleri ve nerelerde harcadıkları, mevcut hukuk kurallarına ne ölçüde uydukları, toplantıları, tanıtım, seçim ve propaganda faaliyetleri gibi önemli ayrıntıları buralardan hareketle öğrenebiliriz. Böylelikle bir bölgede meydana gelen politik hareketliliğe ilişkin değerlendirmeler, ele alınan parti politikalarının bir bölgede neden başarılı olduğu veya olamadığı, üyelerinin ve yerel parti yöneticilerinin biyografileri gibi önemli ayrıntıları buralarda bulmak mümkündür. Yine, faaliyet gösterdikleri dönemlerde ülke politikalarında hangi konulara ağırlık verildiğine, dolayısıyla ilgili dönemde toplumun önem verdiği değerlerin ve toplumsal tartışma konularının neler olduğuna ilişkin çok değerli kayıtları yerel tarihi inceleyecek olan araştırmacılar buralardan elde edebilirler.

Sendikalar; federasyon ve konfederasyon tipinde üst yapılanmaları²⁷ mevcut olmakla birlikte, genellikle daha alt seviyede bir iş kolunda faaliyet göstermektedirler. Bu bağlamda, bir bölgede bir iş koluna ait bir ticari işletme içinde işçilerin haklarının korunması amacıyla faaliyet alanı bulurlar. Sendikalar, yönetim kurullarının kararları, tutanakları, olağan ve olağanüstü kongreleri, üyeleri, üyeliğe kabul, üyelikten çıkartma, üyelerinden topladığı aidatlar, gelir - gider dengesi, faaliyet gösterdiği iş koluna ait yaptığı raporlamalar ve katkılar, üyelerinin haklarının savunulmasında gösterdiği başarı, toplumsal hareketlilikteki rolleri, grev, lokavt gibi toplu iş bırakma

²³ *Dernekler Kanunu*, 2004, Kanun No: 5253.

²⁴ *Kooperatifler Kanunu*, 1969, Kanun No: 1163.

²⁵ *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu*, 2004, Kanun No: 5174.

²⁶ *Siyasi Partiler Kanunu*, 1983, Kanun No: 2820.

²⁷ *Sendikalar Kanunu*, 1983, Kanun No: 2821.

eylemleri, bunların başarısı, nedenleri ve sonuçları yerel tarih açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Noterler de yerel tarih özellikle bölgesel ekonomik durumlar hakkında ipuçları vermektedirler. Bunlar hukuki güvenliği sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek için işlemleri belgelendirirler ve kanunlarla verilen başka görevleri, bağlı olduğu asliye mahkemesinin yargı çevresi ile sınırlı olmaksızın, her asliye ve münferit sulh mahkemesinin bulunduğu yerde, o mahkemenin yargı çevresindeki (il belediyesi sınırları içindeki) bütün noterlik işlerini yaparlar²⁸. Mal alım – satım işlemleri ve bu malın değeri konusunda noter kayıtları yaklaşık bir sonuç verebilir. Vasiyetnameler de aynı şekilde mal varlıkları konusunda önemli başvuru kaynakları üretirler.

d) Ticari ve Sanayi Kuruluşlarına Ait Arşiv Kaynakları

Ticari ve sanayi kuruluşları ülkenin dolayısıyla kurulduğu, faaliyet gösterdiği bölgenin ekonomik durumu hakkında araştırmacılara oldukça yararlı ve kapsamlı bilgiler sunmaktadır.

Ticari işletmeler birçok alanda faaliyet göstermektedirler. Sözcüleri, maden, tarım, tekstil, gıda, enerji, sanayi ve basın yayın sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler bulunmaktadır. Bunlar, bir bölgede ticari işletme olarak aktivitelerini yerine getirerek, ilgili bölge halkının ekonomik, kültür, eğitim, gelenek – görenek gibi pek çok alanda yaşantılarını yönlendirmekte, güçlendirmekte, değiştirmekte ve toplumun gelişimini tamamlamasında ona yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bu tür kuruluşların aktiviteleri sırasında ürettikleri belgeler yerel tarih ve diğer yerel araştırmalar için önemli kaynaklar niteliğindedir.

İşletmeler, bu bağlamda çalışanlar ile müşteriler hakkında ayrıca bilgiler sunmaktadır. Yine hesap dökümleri, işletmenin bütçesi, yönetim durumu, yönetim kurullarının aldığı kararlar ve karar tutanakları, haberleşmeler, araştırma, geliştirme kapsamında yapılan yatırımlar, faaliyetler, bunların sonuçlarının ekonomiye neler kazandırdığı, çalıştırdığı insan sayısı ile bölgeye sağladığı ekonomik kazanç ve bundan kaynaklanan bölgesel ekonomik

²⁸ *Noterlik Kanunu*, 1972, Kanun No: 1512, Mad. 2.

hareketlilik, üretim, finans ve reklâm kayıtları, halkla ilişkileri yansıtan belgeler bulunabilir. Bunlar; şirketin nasıl çalıştığını, hangi alanda faaliyet gösterdiğini (üretimi), ürünlerini nasıl geliştirdiğini ve pazarladığını, rekabet politikalarını, işçi – işveren arasındaki sorunların hukuksal boyutunu ve bu sorunların nasıl çözüme kavuşturulduğunu, sendika – işveren ilişkilerini ve toplu sözleşmeleri açıkça ortaya koymaktadırlar. Genel olarak bakıldığında bu kayıtlar, yerel ekonomik şartların durumunun, gelişiminin, değişiminin, zayıflamasının, müşteri eğilimlerinin hangi mallara yöneldiğinin tespitini, yerel toplumun kültürel, eğitim, ekonomik durum ve eğilimlerini ortaya koymaktadırlar.

Bunlardan başka özel teşebbüs ürünü olmakla birlikte kamu hizmeti yürüten kimi kuruluşlar da mevcuttur. Bunların bir kısmı sağlık²⁹ ve eğitim³⁰ alanında faaliyet göstermektedirler. Bunlar, genel hatlarıyla aynı alanda faaliyet gösteren diğer benzer kamu kurum ve kuruluşları gibi bölgenin eğitim ve sağlık durumları hakkında ayrıntılı bilgi üretmektedirler. Özel hastanelerin ve özel okulların bu alana sokulmasının nedeni, verdikleri kamu hizmeti dolayısıyla devlet tarafından denetim altında tutulmalarıdır. Sözgelimi yönetici ve çalışanlarının bazı nitelikleri ve çalışma izinleri konusundaki bazı sınırlamalar devlet tarafından belirlenmiştir. Örneğin “memur olsun, serbest olsun Türk Tabipler Birliği Yüksek Haysiyet Divanı kararı ile geçici olarak sanat icrasından menedilen azalar, hiçbir suretle sanatlarını icra edemeyecekleri gibi hasta kabul ettikleri yerler de kapatılır”³¹.

Bir özel okulun ücret tarifesi ve hastanede hastalar hakkında tutulan kayıtlar önemlidir. Muhitte gerçekte var olan hastalık tipleri, ne kadar yaygın oldukları, bölgenin ekonomik seviyesi gibi ayrıntıları bunların kayıtlarında bulmak mümkündür. Yine bir özel okulun kayıtlarından hareketle çocuklarını özel okula verenlerin ekonomik durumu, öğrencilerin dosyaları (toplumsal olarak ön plana çıkmış olan kişilerin öğrenci dosyalarından hareketle bir okulun ve bölgenin eğitim düzeyi kişisel ve toplumsal başarıları elde edilebilir), özel okulların başarısı, devlet okullarının neden rağbet görmedikleri gibi konular

²⁹ *Hususi Hastaneler Kanunu*, 1933, Kanun No: 2219.

³⁰ *Özel Öğretim Kurumları Kanunu*, 1965, Kanun No: 625.

³¹ *Türk Tabipler Birliği Kanunu*, 1953, Kanun No: 6023, Mad. 49.

açıklanabilir. Öğrencilerin ulaştıkları makamlar ve hayattaki başarıları bölge açısından gurur kaynağı olarak tarihe geçecek bir gelişmedir.

e) Basın – Yayın Kuruluşlarına Ait Arşiv Kaynakları

Radyo ve televizyonlar, her ne kadar çoğunlukla ticaret kanununa göre faaliyet gösterebilir ve kısmen kamu kısmen de özel teşebbüs ürünü olsalar da, ürettikleri malzemeler ve bunların tipi itibarıyla ayrıca ele alınmaya değer görülmektedir. Yukarıda zikredilen ve yerel tarihin arşiv kaynaklarını ürettiklerini belirttiğimiz kurum ve kuruluşların tamamı neredeyse kâğıt merkezli yazılı bilgi üretmektedirler. Çok az oranda başka tür malzemeler ürettikleri de bilinmektedir. Söz gelişi reklâm amacıyla tanıtım filmleri, açılış ve başka etkinliklerin video, kaset görüntüleri bu kapsamda ele alınabilir. Ancak bu kurum ve kuruluşların ürettikleri kayıtların geneline bakıldığında, üretilen bu farklı malzemelerin kâğıtlara oranı oldukça düşüktür. Bu da, işi radyo ve televizyon yayıncılığı olan ve kâğıttan çok daha fazla oranda görsel – işitsel malzeme üreten kuruluşların yerel tarihin kaynaklarını üreten kurumlar olarak ayrıca ele alınmasını gerektirmektedir. Yapımlar, belgeseller, haber kayıtları, reklâmlar, film ve dizi yapımları, yerel halkla yapılan söyleşiler dolayısıyla bu kuruluşlar oldukça fazla belge üretmektedirler.

Ulusal radyo televizyon kuruluşları yanında yerel tabanlı radyo ve televizyon yayını faaliyetleri yürüten kuruluşlar da bulunmaktadır. İş doğrudan yerel alanda yayın yapmak olan yerel yayın kuruluşları, ulusal düzeyde yayın yapanların aksine daha çok bölgeyle ilgili yayınlara ağırlık vermektedirler. Bu da, yerel yayın kuruluşlarının ulusal düzeyde yayın yapanlara oranla yerele ilişkin daha çok kayıt ürettikleri anlamına gelmektedir.

Potansiyel bilgi kaynakları olarak yerel işletmeler ve endüstriler tarafından kurumsal ihtiyaçlar için üretilen filmler; ilgili bölgede çekilmiş sinema filmleri, yerel olarak üretilmiş haber filmleri, bölgeyle ilgili kısa filmler ve yerel televizyon istasyonları tarafından çekilmiş filmler yerel tarihle ilgilenen araştırmacılar açısından önemli belgeler arasındadır. Bunların birçoğu ancak sesli kayıtlar olarak yerel radyo istasyonları tarafından da üretilmektedir. Gerek yapım şirketleri, gerekse radyo ve televizyon işletmeleri tarafından üretilen filmler; moda, çevre, aile yapısı ve ilişkileri, toplumun sosyal yapısı, bölgesel

mesleki hayat, eğlence şekilleri, çocukların oyun kültürü, eğitim, kültür, gelenek – görenekler, şiveler, değer yargıları, şakalar vb. konusunda önemlidir. Sözü edilen alanlardaki fikirlerde, bakış açılarında, manevi değerlerde, yaşam, inanışlar ve konuşma şekillerinde yaşanan değişimi gözlemlemeye yardımcı olmaktadır. Filmleri seyredenlerin güldüğü yerler de tarihçilerin ilgi odağı olabilir³². Hatta insanların şaka anlayışları hakkında edinilen bilgiler veya ipuçları araştırmacılar açısından çok önemli bilgiler sunabilir.

Yıllar önce konuşulan ancak artık konuşulmayan bir dilin özellikleri, seslerin, vurguların ve kelime yapısının nasıl olduğu gibi önemli ayrıntıları da bazen bu filmlerde ve sesli kayıtlarda bulabiliriz. Örneğin Hint Okyanusu'nda bulunan bir adada yaşayan insanların konuştuğu ancak artık konuşulmayan dilin kayıtları bir araştırma grubu tarafından yıllar önce kayda alınmıştır. Bugün böyle bir dil konuşan herhangi bir topluluk söz konusu değildir. Dolayısıyla daha önce kullanılan bu dilin gramatik yapısı, seslerin çıkış şekilleri vb. bu kayıtlardan edinilebilir ve bunlar, dilbilimciler açısından önemli bir kayıt olarak değerlendirilebilir.

Bu alanın diğer en önemli kayıtlarını üreten kuruluşlar ise fotoğraf ajanslarıdır. Bunlar, birçok alanda fotoğraf çekimi gerçekleştirerek işlevlerini yerine getirmektedirler. Bu ajanslar, ulusal düzeyde olmakla birlikte bir bölgeye ait sayısız fotoğrafın sahibidirler. Tarihi bir bina, bir bölge, bir dağ, bir ağaç, yerel kıyafetli insanlar, sokaklar, caddeler ve esnaf gibi öğelerin fotoğraflarının sahibi olan bu kuruluşlar, tarihe dair güçlü ve görsel izler üretmektedirler. Yerel kıyafetlerini giyen bir kişinin elbisesinin özellikleri, bir binanın üzerine işlenmiş motifler ve mimari yapısı dolayısıyla binanın, dolayısıyla eskiye dair kültürel ve sanatsal anlayışın izlerini geleceğe aktarmaktadırlar. Aynı şekilde, bir bölgede (sokak, cadde, iskele, liman, şehir vb.) yaşanan fiziksel değişimin görsel izlerini bu tür kaynaklarda bulmak mümkündür.

Günümüzde sit alanı olarak ilan edilmiş yerlerde bina yapımları oldukça zordur. Ancak elinde bir belgesi, kaynağı veya binaya ait bir fotoğraf bulunan bir kişinin; eskiden var olan ancak ne zaman yıkıldığı kesin olarak bilinmeyen,

³² Kyvig - Marty, *a.g.e.*, s. 89.

hatta iddia olunduğu gibi bir binanın varlığına hiçbir işaretin olmadığı yerlerde bu sayede bina yapmaya izin alması mümkündür.

Hem resimler hem fotoğraflar hem de filmler, yerel tarih çalışmaları için en asli belgelerdir. Bunlar, yıllar içinde meydana gelen değişikliklere (örneğin bir bölgenin silueti, manzarası, dokusundaki ve kişilerin görünüşlerindeki değişikliklere) tanıklık ederler. Bunlar *“Bir anlamda zamana bir anlığına dondurarak ayrıntılı bir inceleme için sabitlenmiş anlar sağlarlar. Bunlar gelenekleri, tercihleri ve üslupları ortaya koyarak geçmişteki tatil ve özel günlerin nasıl kutlandığını gözlemleme; evdeki, işteki ya da eğlenmekte olan insanları seyretme; insanların nasıl flört edip evlendiklerini ve çocuk sahibi olduklarını; hayatlarının değişik dönemlerinde sıkıntı, karmaşa ve zorluklarla nasıl başa çıktıklarını görmemize olanak tanır. Görsel belgeler sayesinde bir toplumu keşif yaparken, bir şeyler inşa ederken ya da hareket halinde, savaşırken ya da barış içinde yaşarken görebiliriz. Bu tip belgeler şekillenmekte olan toplulukları, oluşan ve büyüyen kurumları, hizmet veren ya da mücadele eden kuruluşları, gelişen ya da durumu kötüye giden işyerlerinin kanutlarını sunar.”*³³

Gravürler, resimler, fotoğraflar, sesli ve hareketli belgeler toplumsal bir olayın nasıl meydana geldiğini, olay sırasında kimlerin olay mahallinde bulduklarını, olay sırasında insanların ne giydiklerini ortaya koyabilirler. Mesela bir düğün kaydı; düğünün nasıl yapıldığı, bir düğünde icra edilen folklorun ritim şekilleri, törende bulunan kişilerin neler giydiği veya tarihsel bir gravürde konu edilen olayın ne olduğu ve nasıl meydana geldiği, bir törenin nasıl organize edildiği, davetlilerin neler giydiği, nasıl bir konum aldıkları vb., yaşayan toplumun önemli ayrıntıları olarak tarihe geçecektir. Ayrıca bu kayıt, görüntüde yer alan kişilerin samimiyet derecelerini, yakınlıklarını belgeleyecektir.

Aslında bütün bunlar, görsel - işitsel, özellikle görsel belgelerin okunmasıyla ilgilidir. Her araştırmacı görsel bir belgenin ne anlama geldiğini kavrayamayabilir. Algı düzeyinin araştırmacının sahip olduğu toplumsal, kültürel, eğitimsel ve bilimsel becerilerle yakından ilişkisinin olduğu daha

³³ Kyvig - Marty, a.g.e., s. 79.

önceleri de ifade edilmişti. Görsel bir belgeye bakan herkes aynı şeyi göremeyebilir. Başka bir ifadeyle, görsel belgede ilk dikkat çeken konu herkes için aynı değildir. Gün ortasında, üstelik trafiğin yoğun olduğu bir cadde üzerinde, kaldırım kenarındaki çiçekleri araçla birlikte sulayan işçilerin görüntülediği bir film veya fotoğraf karesinde kişilerin önceliklerine bağlı olarak dikkat çekecek farklar bulunmaktadır. Bu görüntülerden, kimi gün ortasında trafiği engelleyen işçilerin veya yerel yönetimin hatasına hükmedebilir, kimileri ise, zaten susuzluk sorunuyla baş etmeye çalışan şehrin yerel yönetiminin sulama gerektirmeyecek bitkilerle peyzaj düzenlemesini neden yapmadığını sorgulayabilir. Yine de görüntüyü algılamak, kişilerin sahip olduğu sorular doğrultusunda gerçekleşir.

f) Şahıslara ve Ailelere Ait Arşiv Kaynakları

Yerel tarihle ilgili tamamlayıcı belgeler sunacak diğer bir kaynak ise aileler ve şahıslardır. Her insan ve aile sürekli olarak kendisiyle ilgili belgeler oluşturur. Bu belgeler, kamusal, özerk, özel ve tüzel kişilerle ilişkiler neticesinde meydana gelmektedir. Dolayısıyla ailelerin, kişilerin oluşturdukları belgelerin benzerlerini, ilgili olayla sınırlı olmak kaydıyla, ilişki halinde bulunan kişi, aile, kurum ve kuruluşlarda da bulmak mümkündür. Ancak bu her defasında mümkün olmayabilir. Bu yüzden, aileler veya kişilerce oluşturulmuş belgelerin araştırmacılar açısından faydasının anlaşılması gerekmektedir.

İnsanlar, kendileriyle veya ilgi duydukları konularla ilgili olarak oluşturdukları belge ve bilgileri saklamak, korumak eğilimindedirler. Bu bilgiler, kişilerin eğitimiyle, ailesiyle, arkadaşlarıyla, ilişki kurduğu kurum ve kuruluşlarla veya toplumla olan ilişkilerini yansıtmaktadır. Diplomalara, nüfus belgeleri, okul karneleri, seyahat kartları ve biletleri, iş başvuruları, tapu ve sağlık kayıtları, banka kayıtları, kişi ve kurumlarla yapılan yazışmalardan oluşan mektuplar, kurs belgeleri, sertifikalar, dernek üyeliklerine ilişkin belgeler, kendisi, ailesi, arkadaşları ile ilgili konular çerçevesinde oluşturulmuş fotoğraflar gibi pek çok alanda ve konuda bu belgeler üretilir.

Yine kişiler ilgi duydukları olaylar doğrultusunda belge toplamaktadırlar. Gazete kupürleri bunların başlıcalarıdır. Ayrıca ilanlar, broşürler, afişler, reklâm

kayıtları gibi farklı belge türlerini de toplama eğilimi göstermektedirler. Bütün bunlar kişilerin eğilimlerini ve eğitimleri doğrultusunda oluşturdukları birikimlerini, kendisini, çevresini, ailesini toplumda oynadığı rolü ortaya koyar, belgeler.

Ayrıca kişiler sürdürdükleri yaşama, anılarına ilişkin notlar tutarlar. Bu notlar (hatıratlar), çoğunlukla kasıtlı ve bir maksada yönelik olarak oluşturulmuş olmalarıyla³⁴ önemli bir belgeleme zafiyeti göstermektedir. Yazarların niyet ve önyargıları kaynağın güvenilirliğine zarar verir. Bu bakımdan, kişilerin geleceği yönlendirmek üzere kişisel saygınlık ve subjektif bakış açılarıyla hadiseleri farklı mecralara çekerek anlatmaları veya kayda geçmeleri (üstelik bu davranışlarını haklı ve insani temeller üzerine oturarak yansıtmaları) mümkündür. John Tosh'un³⁵ buna dair, "*gelecek kuşaklar için yazılmış anlatılar özellikle zan altındadır*" ifadesi oldukça anlamlıdır. Bu izler, geride bir kayıt bırakmak amacıyla, yani maksatlı olarak oluşturulmuşlardır. Çünkü bazı insanlar günlüklerinin bir gün birileri tarafından okunma ihtimalinin olduğunu bilirler. Bu da bu tür kayıtların bilinçli bir şekilde oluşturulduğu ve korunduğu anlamına gelir. Bu tür eserlerin kaynak ve doğruluk değeri başka hatıratlar, ilgili konudaki eserler ve arşiv belgeleriyle karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınarak doğrulanmalıdır.³⁶

³⁴ Kyvig - Marty, *a.g.e.*, s. 31.

³⁵ John Tosh, *Tarihin Peşinde. Modern Tarih Çalışmalarında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, çev. Özden Arıkan, İstanbul 1997, s. 62.

³⁶ Özellikle 1960 sonrası yapısökücü ve postmodern dil / yazı / söylem kuramları (J. Derrida, *Of Grammatology*, John Hopkins University Pres, Baltimore ve Londra 1976) tartışmalarında odak noktası yapıldığı gibi, aslında en genel anlamıyla dilin ve dilin üretim, kullanım ve algılama süreçlerinin doğası gereği yalnızca kurmaca metinler değil, olgu aktarımı olma niyetinde ve iddiasındaki söylemleri de (tarih gibi) belli bir ölçüde kurmaca, öznel ve sorguya açıktırlar. Yani dil ile dilin temsil etmeye çalıştığı öğeler arasındaki ilişkinin keyfiyeti, değişen bağlamlarla birlikte sürekli bir değişim eğilimi gösteren anlam(landırma)lar, kaçınılmaz algılama değişkenlikleri, dilin saydam bir aktarım aygıtı olmadığı, tersine, dilin gerçekliğin yansıtıcısı değil üreticisi olabileceği ve dolayısıyla nihai ve mutlak anlam / algılama / aktarım hedeflerinin kaçınılmaz başarısızlığı gibi çağdaş dil / söylem kuramı belirlemeleri yüzünden kurmaca, öznel ve sorguya açık olma sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.

YEREL TARİH ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN ARŞİV KAYNAKLARI

Aileler de aynı şekilde belge üretmektedir. Ancak bu belgeler, daha çok ailenin reisi konumundaki kişi tarafından biriktirilir. Bunlar aileyle ilgili çok farklı konulara ilişkin ayrıntıları belgeler.

Ailelerin ve kişilerin oluşturdukları arşivlerin yararlanılmasında bazı sıkıntıların söz konusu olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Bunlar, kişilerin hak ve özgürlükleri ile toplumsal statülerini etkileyen bilgileri de barındırdıklarından, arşivlere intikallerinden sonra erişimi sınırlı tutulmakta ve belli bir süre boyunca erişimi engellenmektedir. Bu sıkıntı kişinin ve onun ailesinin belgelerin devrinden itibaren belli bir süre için erişim kısıtlaması koymalarıyla giderilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman – Amerikan ve Alman – İngiliz Karma Örgütlenme Heyetlerinin bir ara başkanlığını yapmış olan Alman Alexander Böker'in terekesinin bir kuruma devredilmesi sırasında yapılan anlaşma buna güzel bir örnektir. Böker'in mirasçıları tarafından Şimdiki Zamanlar Tarihi Enstitüsü'ne (Institut für Zeitgeschichte) bağışlanan terekenin erişime açılmasına Böker'in ölümünden on yıl sonra (yani 2005) izin verilmesi bu anlaşmayla kararlaştırılmıştır³⁷.

Değerlendirme ve Sonuç

Bir şehir veya bölgeye ait kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından oluşturulan (ve bir arada korunan) arşivler, araştırmacılar açısından farklı kaynaklardan edinilen belgelerle güçlendirilmiş ve bir konuda farklı karşılaştırmaların daha kolay yapılabilmesi için önemli araştırma merkezleri olarak işlev görmektedirler. Bu arşivlerde bulunan belgeler, otantik nitelikleriyle eşsiz olmaları bir yana, başka belgelerle de kolaylıkla ilişkilendirilebilirler. Bu ilişki sayesinde hem içerik açısından diğerleriyle desteklenirler hem de bir bütünün parçası olmaları bakımından ele alınan konunun toplu halde aydınlatılmasında vazgeçilmez bir değer taşırlar. Farklı kurum ve kişilerden elde edilen arşivler ile koleksiyonlar bu ilişkinin güçlenerek desteklenmesini sağlamakta, araştırılan konunun aydınlatılmasında ihtiyaç

³⁷ Gustav Schmidt, "Need to Know – Die Zugangssperre zu Akten der Bundesregierung und die Archivpraxis anderer Staaten", *Archivpflege in Westfalen und Lippe*, nr. 58 (2003), s. 7; Makalenin Türkçesi için bkz.: Gustav Schmidt, "Bilgilendirme – Federal Yönetimin Dosyalarına Yönelik Erişim Sınırlaması ve Diğer Ülkelerdeki Arşiv Uygulaması", *Arşivcilik Metinleri*, yay. haz.: İshak Keskin, çev. İshak Keskin, İstanbul 2008, s. 129.

duyulan destekleyici ve doğrulayıcı bilgiyi sunabilmekte, farklı bakış açılarını geliştirmeye fırsat verebilmektedirler. Bu da, bir arşivin içinde barındırdığı bilgi kapasitesinin, özellikle yerel araştırmalara kaynaklık edecek kurumların sahip olduğu arşivlerin başka alanlardan (şehrin farklı kurum ve kuruluşları ile özel ve tüzel kişilerden) gelen belge ve bilgilerle desteklenmesinin gerekli olduğunu göstermektedir.

Günümüzde yerel düzeyde yürütülen araştırmalar, özellikle tarih araştırmaları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Genel bilginin oluşturulmasında ve daha sağlıklı genel değerlendirmelerin yapılmasında ihtiyaç duyulan yerelle ilgili bilgi, toplumun ve içinde yaşanan bölgenin her tür ayrıntılarını içermektedir. Daha doğrusu, bu yolla kişilerin bireysel yapısı ve kültürün önemi yeniden ön plana çıkartılabilmektedir.³⁸ Sonuçta, çok farklı yerel ilişkilerin ne tür genel toplumsal sonuçlar doğurduğu derinlemesine ortaya konulabilmektedir.

Yerel tarih çalışmalarının yürütülmesinde ve yerel tarih kaynaklarının belirlenmesinde önemli güçlükler yaşanmaktadır. Bunların başında bir belgenin hem ülke geneli için hem de yerel bir konunun aydınlatılmasında belli bir belirleyiciliğe sahip olması gelmektedir. Diğer bir neden de, bir yerel araştırmanın coğrafi olarak sınırının nereden başladığıdır. Bir yerel tarih çalışması yürütecek araştırmacının ilgi alanı en alt sınırdaki sokakla (hatta binayla) başlar ve bir veya birçok şehirle son bulabilir. Bu da yerel tarihin ilgi alanına giren bilgi ve belgelerin kapsamını belirleyen sınır sorununu gündeme getirmektedir. Bu sınır sorunu, şehrin ulusal ve uluslararası düzeye dönük etki seviyesinin belirlenmesiyle netleştirilebilir. Bu etki seviyesinin daha kolay ve güvenilir şekilde belirlenmesinde, kamu kurum ve kuruluşları, özerk kuruluşlar, işletmeler, radyo ve televizyonlar, şahıslar ve aileler tarafından üretilen arşivsel belgelerin rolü büyüktür.

Bu tarihsel belgeler, bir taraftan coğrafya ve üzerindeki toplumun genelle ilişkisini (milli ve milletlerarası etkisi ve etkilenme düzeyini) ortaya koyarken, diğer yandan bireyin toplum ve coğrafya üzerindeki rolünü netleştirilebilmek-

³⁸ İlhan Tekeli, "Tarih Yazımında Gündelik Yaşam Tarihçiliğinin Kavramsal Çerçevesi Nasıl Genişletilebilir?", *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, yay. haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak, İstanbul, Ankara 2000, s. 55.

tedir. Bu sayede, siyasal erkin etkin olabilen rolüyle belirsiz hale gelen toplumsal ve bireysel faktörlerin, dolayısıyla daha geniş toplumsal belleğin göz ardı edilmesinin de önüne geçilebilmektedir.³⁹ Özellikle tarih bilimindeki gelişmeler sayesinde aktüel çalışma konuları haline dönüşen gündelik hayatın tarihinin araştırılabilmesi geniş bir kaynak birikimine sahip olan kurumların varlığıyla mümkün olabilmektedir.

Konumuz açısından önemli olan nokta, *yerele* ilişkin ve temelde kültür denilen olgunun araştırılmasına yardımcı olacak kaynakların belirlenmesidir. Kültürün araştırılmasına imkân verecek kaynakların belirlenmesi sayesinde, yerelin her anlamdaki geçmişinin anlatımı mümkün olabilir. Bu sayede, geniş araştırmacı kitlesi yerelden genele veya genelden yerele yönelen bir anlatım zenginliğine kavuşur.⁴⁰ Bu anlatım zenginliği, sınırları belli bir mekânda yaşamış bir toplumun kökeninin, toplumsal, ekonomik ve politik gelişiminin, gelişim özelliklerinin, yaşam biçiminin ve bu yaşam biçimini belirleyen dokuların büyük bir kaynak çeşitliliği içinde ele alınmasıyla sağlanabilir.

Yerel tarih çalışmalarının ihtiyaç duyduğu kaynaklar, coğrafyaya ve bu coğrafyada yaşayan topluma ait gündelik hayatın her türlü faaliyetlerinin, geçmişin ve günümüzün eserleridir. Kendi içinde bir bütünlük oluşturan bu eserler, şehir halkının veya ilgili şehirde yaşamış daha önceki toplumların maddi kültür unsurlarını oluşturmaktadırlar. Bu anlatılanlar bağlamında yerel tarih çalışmaları, özel ve kamusal içerikli arşiv, dokümantasyon, kütüphane ve müze malzemelerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak yerel tarih araştırmalarını destekleyen kaynaklara kimlerin ihtiyaç duyacağı sorusu açıklanmalıdır: Bu kaynaklara başta tarihçiler olmak üzere, iktisatçılar, edebiyatçılar, sosyologlar, coğrafyacılara, antropologlar, ilahiyatçılar, hukukçular ve siyaset bilimcileri en geniş anlamıyla ihtiyaç

³⁹ Tekeli, a.g.m., s. 45.

⁴⁰ Erdal Aslan, "Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri", *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, yay. Haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak, İstanbul, Ankara 2000, s. 195-196.

duyacaklardır.⁴¹ Bu araştırmacılar, özellikle de tarihçiler çok farklı bilgi kaynaklarını ve bilgi kanallarını bir arada kullanma eğilimindedirler.⁴² Bunlar da resmi ve resmi olmayan her türlü iletişim kanalları ve kaynakları anlamına gelmektedir. Bu kaynaklar yoluyla, törenlerin teşvik ettiği toplu kimlik, toplumsal hareketlilik, merkez çevre (kırsal – şehir) ilişkisi, mekânın ne zaman ve hangi olaylar sonucunda değişime uğradığı, halkın ekonomik ve toplumsal değişimi nasıl algıladığı, kişilerin kendilerini ne tür kelimelerle ve nasıl ifade ettiği, dinsel, geleneksel ve diğer törenlerin yapılaş biçimi ile simgeler gibi daha birçok ayrıntıların belirlenmesi ve ülke geneli için bunların ne anlama geldikleri yerel tarihin kaynakları aracılığıyla kolayca ortaya konulabilir.

⁴¹ Aslında şehir arşivlerinden yararlanacak kesimlerin sadece bunlardan ibaret olmadığı da ifade edilmelidir. Yukarıda belirtilenlerden başka şehir plancıları veya mimarlar, ziraatçılar veya bölgesel florayı araştıran biyologlar, antropologlar, aile kökenini öğrenme arzusu içinde olanlar bunlara ilave edilebilir (Baydur, a.g.m., s. 265).

⁴² H. G. Birinci, "Tarihçilerin Bilgi Arama Davranışları", *Türk Kütüphaneciliği*, XXVI/1 (2007), 33, 37-38.

Abstract

THE CREATORS OF ARCHIVAL RESOURCES IN LOCAL HISTORY STUDIES

The aim of this study is to analyse archival materials, which form one of the resources that present the traces of local history, and especially the institutions by which these materials are produced. Obviously archival materials are produced by a wide range of institutions. Similarly, the producers of archival documents that can be the resources of local history are quite various. The sources that produce those documents are the country units of central governments, public administrations (governor's offices and district administrations), local administrations (municipalities, special provincial administrations and neighbourhood administrations), autonomous organizations (chambers, stock markets, associations, cooperatives, etc.), private enterprises (business enterprises that produce goods and services), the media, non-governmental societies, and persons and families. These institutions, which are given through a general categorization, produce documents that have various research values and physical structures playing a useful and effective role in the research of local history. Those documents provide the opportunity to analyse a region from many different aspects like its social, economic, and cultural structure and the traditions, conventions, language, religion, life, habits, etc. pertaining to its folklore.

Keywords: Archival studies, archives, local archival resources, local history studies, resources for local history.

